

BÜYÜK İSKENDER: COĞRAFYACI BİR SAVAŞÇI KRAL

Alexander the Great: Warrior King as a Geographer

Suna DOĞANER*

Özet

Araştırma, tarihsel siyasî coğrafyanın konusu içinde, B.İskender'in askerî başarısında coğrafyadan nasıl faydalandığını incelemektedir. Araştırmada B.İskender'in sefer hattını etkileyen coğrafi etmenler, stratejik olarak mekânı kullanımı, meydan savaşları ve coğrafya ilişkisi, iklimin seferine etkileri, mekânsal planlamaları, seferinin bilime ve coğrafyaya katkıları ayrı başlıklar olarak incelenmiştir. B.İskender nehir, dağ, deniz, çöl gibi farklı coğrafyaları ordusunun geçişi için engel olarak görmemiş, coğrafyada bütün olanak ve koşulları değerlendirmiş, buna askerî bilgisini ekleyerek mekânı stratejik açıdan en doğru şekilde kullanabilmiştir. B.İskender fethettiği topraklarda mekânsal planlamalar da yapmıştır. Bunlar yeni kentler kurulması, kentlerin yeniden planlanması, kıyı düzenlemeleri, yol yapımı, nehirlerde kanal, köprü ve baraj inşası, tersane yapımı gibi coğrafyanın ilgi alanlarındadır. Sonuç olarak B.İskender'in sadece iyi bir asker değil aynı zamanda iyi bir coğrafyacı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel siyasî coğrafya, stratejik mekânsal planlama, sefer hattı.

Abstract

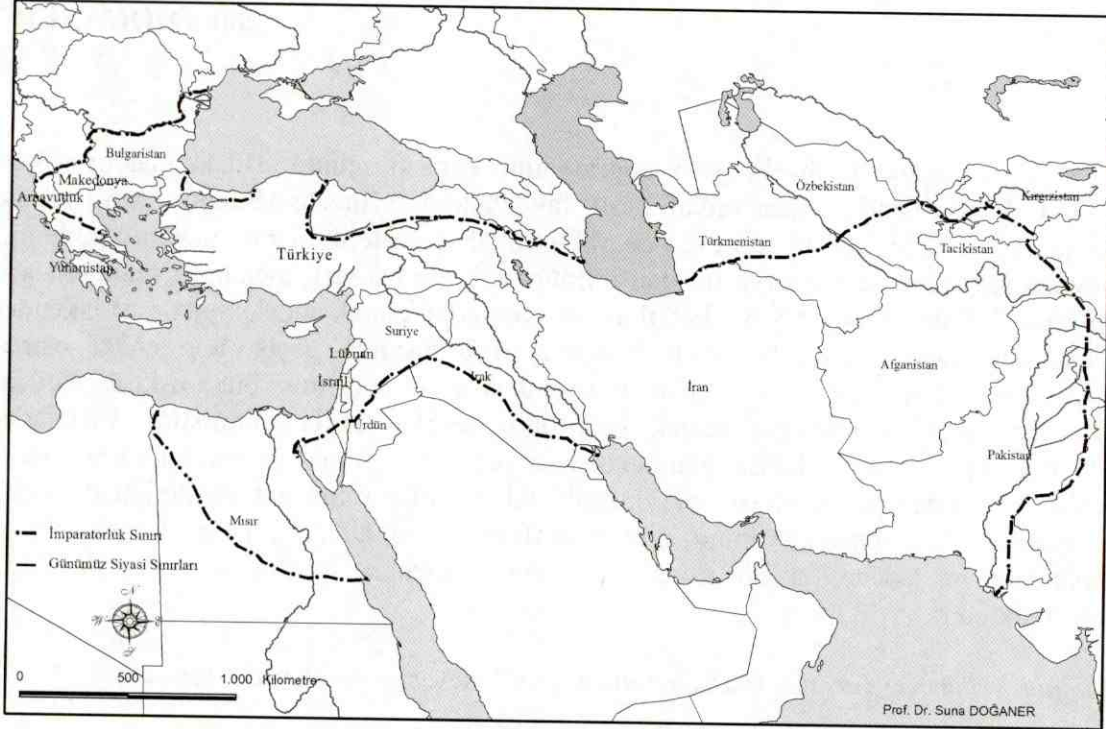
The research, within the subject of historical political geography, analyses how Alexander The Great benefits from geography in his military success. In the research the geographical factors that affect Alexander The Great's military expedition line, his strategic spatial planning, battles and geography relation, effect of climate to his expedition, spatial plannings, help of the expedition to science and geography are analyzed as separate titles. Alexander The Great did not take different geographic areas like river, mountain, sea, desert as a difficulty, he turned to account all opportunities and conditions, by adding his military knowledge he was able to make spatial planning in the best way as in terms of strategy. Alexander The Great also prepared spatial plans in the lands he won. These are domains of geography such as establishment of new cities, replanning of cities, coast arrangements, road building, building of waterway, bridge and dam, building shipyard. As a result it is seen that Alexander The Great is not only a good soldier, he is a good geographer as well

Key Words: Historical political geography, strategic spatial planning, military expedition line.

* Prof.Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

Giriş

Makedonyalı B.İskender'in 12 yıl 8 ay kadar kısa sürede günümüz siyasi coğrafyasında 18 devleti bütünüyle veya kısmen hâkimiyeti altına alması (Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Mısır, Irak, İran, Afganistan, Pakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan) büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir (Harita 1).

Harita 1. Günümüz Siyasi Sınırlarına Göre Büyük İskender İmparatorluğu

Günümüzde Orta Doğu'da ve Afganistan'a kadar olan topraklarda savaş, işgal ve tehditlerle çözümlenmeyen karışıklık göz önüne alındığında, B.İskender'in bu geniş topraklarda hâkimiyetinin nedenleri çok ilgi çekmektedir. Onun bu başarısı Makedonya Krallığının varisi olarak çocukluğundan itibaren "savaşçı" olarak yetiştirilmesi ve çok iyi askerî ve politik eğitim alması, babasının ona çağının yeni teknoloji ve savaş taktikleriyle donatılan bir ordu bırakması, doğuştan "lider" kişiliği gibi etmenlerin birleşimine bağlanmıştır. Fakat onun başarısında bir diğer etmen mekâna hâkimiyettir. B. İskender'in seferi coğrafi açıdan incelenirse onun sadece iyi bir asker değil iyi bir coğrafyacı olduğu görülür. Coğrafya, savaşta iyi bilen ve kullananın tarafındadır (doğal müttefik veya düşman). Mekânda nehirlerin geçiş noktaları, dağlık alanlarda geçitler, kıyılar, koylar, iklim, yerleşmelerin kuruluş yerleri, uzaklıklar, orman, çöl gibi etmenler, askerî bir seferde ordunun gücü kadar etkilidir. B.İskender, seferinde coğrafi bilgiden çok faydalanmış ve olumsuz coğrafi koşulları yenmiştir. Fethettiği yerlerde yeni kentlerin kuruluş yeri seçimi, kent planları, liman, yol yapımı, nehir yataklarının düzenlenmesi, baraj, köprü inşası gibi çok iyi mekânsal plânlama yapmıştır. Coğrafyaya ilgisi sadece "merak ve keşif"le kalmamış bilimsel olarak da

coğrafya ile ilgilenmiş, başarısında coğrafyadan faydalanırken coğrafyaya da bilimsel katkılarda bulunmuştur.

Bu araştırmada, onun başarısında coğrafyadan nasıl faydalandığı incelenmiştir. Araştırma, seferin kronolojik tarihsel incelemesi değil, seferin coğrafyası üzerine kurulu tematik bir incelemedir. Araştırmaya B.İskender'in seferini etkilemesi bakımından, M.Ö IV. yüzyıla kadar Akdeniz ülkeleri ve Helenlerin coğrafya ve özellikle dünyanın şekli hakkındaki bilgileri ve haritalar incelenerek başlanmıştır. Sefer hattını etkileyen coğrafi etmenler(başkentler, limanlar, ticaret yolları vb), stratejik olarak mekânı kullanımı(boğaz, nehir, dağ geçişleri), meydan savaşları ve coğrafya ilişkisi, iklimin seferine etkileri, mekânsal plânlamaları(kentsel planlama, yol, köprü, tersane yapımı, nehir ıslahı vb.), seferinin bilime ve coğrafyaya katkısı ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

B.İskender'in seferini günümüz coğrafyasına göre açıklamak oldukça güçtür. Çünkü M.Ö IV. yüzyılda coğrafya günümüzden oldukça farklıdır. M.Ö IV. yüzyıla ait kıyı çizgisi sadece büyük deltalarda değil, küçük koylarda da değişmiş geçen 2330 yılda kıyı çizgisi her koyda farklı miktarda denize doğru ilerlemiştir. B.İskender'in fethettiği liman kentlerine ait kanıtlar, alüvyonlar altında kalmıştır. İç kısımlarda nehirler geçen zaman içinde yataklarını değiştirmiştir. Bu nedenle bir nehrin cephe hattı olduğu meydan savaşlarını(Granikos, İssos, Hydaspes savaşları) günümüz nehir yataklarıyla açıklamak mümkün değildir. İç kısımlarda aldığı kentlerdeki o döneme ait kanıtlar, sonraki kültürlerin etkisiyle kaybolmuş çok az kanıt kalmıştır. M.Ö IV. yüzyılda ulaşım, ekonomik faaliyetler gibi coğrafyaya bağlı konular da günümüzden farklıdır. Bu nedenle bu araştırmada B.İskender'in seferi M.Ö IV. yüzyıl coğrafyasına göre incelenmiştir. Eski kıyı çizgileri ve nehir yatakları hakkında coğrafyacıların yaptığı araştırmalar, bu konuda en önemli belgeleri oluşturmaktadır. En doğru sonuçlar ise arkeolog, tarihçi ve coğrafyacıların yaptıkları araştırmaların senteziyle ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmada B.İskender'in hâkimiyeti altındaki topraklarda M.Ö IV. yüzyılın tarihi, arkeolojik ve coğrafi sentezi yapılmıştır.

B.İskender hakkında araştırma yapanlar tahmin ettiklerinden çok daha fazla süre harcarlar. Bunun nedenlerinden birisi hayatının ayrıntıları çocukluğundan itibaren bilinmesine rağmen, plânlarının belirli bir tutarlılık göstermemesi ve bazı konularda düşüncelerinin bilinmemesidir. Bunlar araştırılırken çok yönlü kişiliğine girmek de araştırma süresini uzatmaktadır. B.İskender hakkında yapılan araştırmalar temelde aynı kaynaklara dayanmakla beraber sonuçlar tarihsel, askeri veya siyasî yorumlara göre farklıdır. Bu araştırmada da B.İskender'in seferi, coğrafyaya göre yorumlanmıştır.

M.Ö IV. Yüzyılda Akdeniz Çevresinde Coğrafya Bilgisi

B.İskender'in fetihleriyle yetinmeyip hep daha ileriye gitmek istemesi, çağında da günümüzde de merak konusu olmuştur. Bu davranışı savaşçı kişiliğine bağlansa da bir coğrafyacı açısından bakılırsa, coğrafyaya karşı ilgisinin olduğu belirgindir. Onda uzak ülkelere "merak" ve "keşif" arzusu çocukluğundan itibaren vardır. Babasının sarayına gelen Pers elçilerine ülkeleri ve yollar hakkında sorular sorduğu bilinmektedir. Çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim alan B.İskender'in, coğrafya konusunda eğitim

aldığı hakkında bir bilgi olmamakla beraber çok yönlü bir bilim adamı olan hocası Aristoteles'in, meteoroloji, gezegenler, takımyıldızlar, meteorlar, metal ve mineraller, bitkiler ve hayvanlar âlemi gibi coğrafyanın ilgi alanına giren yayınları bulunmaktadır. Bu bilgiler yanında kültüre çok meraklı olan ve askerî seferi sırasında da ülkesinden kitaplar getirtip okuyan B.İskender, Helen dünyasında daha önce yayınlanan Orta Doğu ve Asya'yı anlatan kitaplar içinde yer alan coğrafi bilgileri de okumuştur. Okudukları onun bu yerleri görmek arzusunu daha da artırmıştır. Bu merak onu harekete geçirmiş, daha ileriye gitmeye yöneltmiş, yeteneğini savaşlarda coğrafi koşulları yenmek için kullanmıştır. Uzak ülkelere merak ve keşif arzusu, fethettiği yerlerle yetinmeyen B.İskender'i daha doğuya gitmeye teşvik eden etkenlerden birisi olurken, kitaplarda okuduğu coğrafya hakkındaki bilgilerin eksikliği ve tutarsızlığı onu bu bilgileri kesinleştirmeye yöneltmiştir. Mekâna hâkimiyet konusundaki yeteneğini savaşlarında kullanmış, bir coğrafyacı gibi fethettiği topraklarda mekânsal plânlamalar yapmıştır.

B.İskender'in Batı Anadolu ve Mısır'dan Hindistan'a kadar uzanan Pers İmparatorluğunun coğrafyası hakkındaki bilgisi, Helen yazarların coğrafya ve tarih kitaplarına, daha yeni bilgileri ise Pers imparatorluğu ile ticaret yapan Helen tüccarlar ve Pers ordusunda savaşan paralı askerlere dayanmaktadır. Eski çağlarda coğrafya bilgisini sadece coğrafyacıların değil filozof, botanikçi, astronom, matematikçi, fizikçi ve tarihçilerin kitaplarında, edebiyatçıların şiirlerinde bulmak mümkündür. Homeros'un "**Odyseia**" adlı eserinde Fenikelilere ait Batı Akdeniz ve Atlas Okyanusu kıyılarını anlatan bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre "dünya disk(düz daire) biçimindedir. Bu diski çepeçevre dolaşan su akıntısı, Okyanustur"(Hom. Od. XI, II). M.Ö VI. yüzyılda Miletos'lu Hekataios'un yazdığı "**Yeryüzünün Tasviri**"(Periodos Ges) adlı kitabı "Europe"(Avrupa) ve "Asie"(Asya) olmak üzere iki bölümdür¹. Birinci bölümde Avrupa'nın Akdeniz kıyıları batıdan doğuya doğru incelenmiş, ikinci bölümde Akdeniz'in güney kıyıları doğudan batıya, Mısır'dan itibaren Kuzey Afrika'ya içermektedir. Ayrıca kitabında kıyıda içerideki kısımlarda nehirlerin yukarı yatağı, kasabalar, uzaklıklar, dağlar, uluslar, kabileler, sınırlar, gelenekler, bitki örtüsü, hayvanlar âlemi gibi fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerini de yazmıştır. M.Ö V.yüzyılda yazılan Ktesias'ın **Hindistan** ve **Seyehatler**(3 cilt) adlı kitapları bulunmaktadır. M.Ö IV. yüzyılda Knidos'lu Eudoxus, **Yeryüzünün Tasviri**(Periodos Ges) adlı bir kitap yazmıştır. Pers İmparatorluğunun tarihini anlatan kitaplarda da Pers ülkesinin coğrafyası hakkında bilgiler bulunmaktadır. M.Ö VI. yüzyıla ait Dionysios'un **Persika**(Pers Tarihi), M.Ö V.yüzyıla ait Lampsakos'lu Kharon'un **Persika** (2 cilt), Ktesias'ın **Persika**(23 cilt), Empedokles'in **Pers Ülkesi**, Heredotos'un **Tarih**(9 cilt) adlı kitaplarında coğrafi bilgiler de bulunmaktadır. Knidos'lu bir doktor olan ve Kunaksa savaşında Pers ordusuna esir düşen Ktesias, Pers sarayında saray doktoru olarak çalışmıştır. Knidos'a geri döndükten sonra yazdığı Pers Tarihi ve Hindistan konusundaki kitaplar B.İskender'in seferi için önemli kaynaklardır. Ktesias, Pers Kralı Büyük Kyros'un Hindistan seferini **Pers Tarihi** kitabı içinde anlatmıştır. Büyük Kyros'un, Hindistan seferi, B.İskender için çok önemlidir. Çünkü B.Kyros Hindistan'ı alamamıştır. Persler B.Kyros'dan sonra da Hindistan'ın sadece kuzeybatısını alabilmiştir. B.İskender'in de alabildiği son sınır burası olmuştur. Fakat Ktesias'ın Hindistan ile ilgili kitabı gerçek olmayan bilgiler içermektedir. B.İskender'in elinde

¹ G. Çelgin, **Eski Helen Edebiyatı**, Remzi Kitabevi 1990, İstanbul, s.64

Hindistan ve doğusu hakkında yazılmış güvenilir bir kaynak yoktur. Bu da B.İskender'i daha doğuya gitmek konusunda kararsız bırakmıştır. B. İskender'e Anadolu'nun coğrafyası hakkında en güvenilir rehber ise M.Ö 401-400 yıllarında Persli Genç Kyros'un, abisi olan Pers Kralına(Artaksekse) karşı 10 000 paralı Helen askeriyle düzenlediği sefere katılan ve bu seferi anlatan Ksenophon'un **Anabasis** (Onbinlerin Dönüşü) adlı eseridir.

B.İskender'in Pers imparatorluğu topraklarındaki askerî başarısı onu "dünyanın fethi" konusunda cesaretlendirmiştir. Fakat B.İskender'in yaşadığı M.Ö IV. yüzyıl sonunda Helenlerin dünya coğrafyası hakkında bilgisi, batıda Atlas Okyanusu'nda İrlanda'dan Gine Körfezi'ne, doğuda Afrika kıyılarında Somali'ye kadar, Asya'da Hindistan'la sınırlıdır. Gelişmiş uygarlıklar olmasa da yerleşmenin olduğu Kuzey Avrasya ve Amerika, gelişmiş uygarlığın olduğu Hindistan(Ganj vadisinde Magadha Krallığı)² ve Çin hakkında (Zhou Hanedanı)³ bilgileri yoktur. M.Ö IV. yüzyılda bilinen dünyanın ilk keşiflerine en büyük katkıyı, deniz ticareti yapan tüccarlar yapmışlardır. Küçük gemilerle denizcilik oldukça tehlikeli olmasına ve sadece yaz aylarında sakin havalarda denize açılmalarına rağmen, coğrafya bilgileri koşullarına göre hayret edilecek kadar çoktur. Denizcilerin sağladıkları coğrafya bilgisi, "periplous"(deniz yolculukları) adlı, günümüze çok az parçaları kalan, fakat kendi yüzyıllarında coğrafyaya katkıda bulunan kitaplarda yazılıdır. Şüphesiz bu çağlarda günlükleri yazılmayan ve kaybolan pek çok keşifler yapılmıştır. Devletlerin ticarî yayılmayı genişletmek amacıyla, resmi görevlendirmeye deniz yolculuğu yaptırmaları da coğrafyaya büyük katkı sağlamıştır. Bu konuda M.Ö XV. yüzyılda Mısır'da, Afrika kıyılarının keşfini sağlayan bir görevlendirme vardır. Mısır kraliçesi Hatçepsut güney Afrika kıyılarına ekonomik amaçlı 5 gemi göndermiştir. Bu sefer Thebes'de Deir-el Bahri tapınağına resmedilmiştir.⁴ Daha yakın yüzyıllarda M.Ö VII.yüzyıl sonunda Samos'lu denizci Colaeus(Kolaios), Samos adasından Mısır'a giderken sürüklenerek Cebelitarık Boğazından çıkıp İspanya kıyılarını keşfetmiştir (Hrd.,IV,152). M.Ö 600 yıllarında Mısır Firavunu Nekos, Fenikeli gemicileri Afrika kıyılarını keşfe göndermiştir. Denizciler bu keşfi 3 yılda tamamlayıp geri dönmüşlerdir(Hrd.,IV,42). M.Ö VI. yüzyıl sonunda Pers denizcilerinin kıyılarda keşif gezileri olmuştur. Pers Kralı I.Darius, Karyanda'lı Skylax adlı denizciyi, güvenilir adamlarıyla Indus nehri boyunca denize döküldüğü yerden batıya doğru bir keşif gezisine göndermiştir. Bu keşif gezisinde Skylax ,30 ay süren yolculukla Kızıldeniz'e kadar gitmiştir(Hrd.,IV,44). M.Ö V.yüzyıl ortalarında Kartaca'lı Himilko'nun İspanya, Fransa kıyıları, Britanya adaları belki İrlanda'ya kadar ulaşması önemli bir keşif olmuştur.⁵ Ondan 25 yıl sonra Kartaca'lı Hanno'nun, Afrika'nın Atlas okyanusu kıyılarında Sierra Leone veya Kamerun ve Gabon'a kadar yaptığı yolculuk Afrika'nın batı kıyılarının keşfini sağlamıştır.⁶ Aynı yüzyılda Pers Kralı Kserkses'de Sataspes'i Afrika kıyılarını keşfe göndermiştir. Sataspes Mısır'a kadar gidebilmiştir. B.İskender döneminde batıda Atlas okyanusunun Afrika kıyıları, doğuda Umman denizi kıyıları bilinmektedir. Böylece B.İskender'in elinde Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Umman Denizi

² S.Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası I İlkçağ**, Cem yayınevi, 1994, İstanbul, s.196

³ W.McNeill , **Dünya Tarihi** , İmge Kitabevi, 2004, İstanbul, s.168.

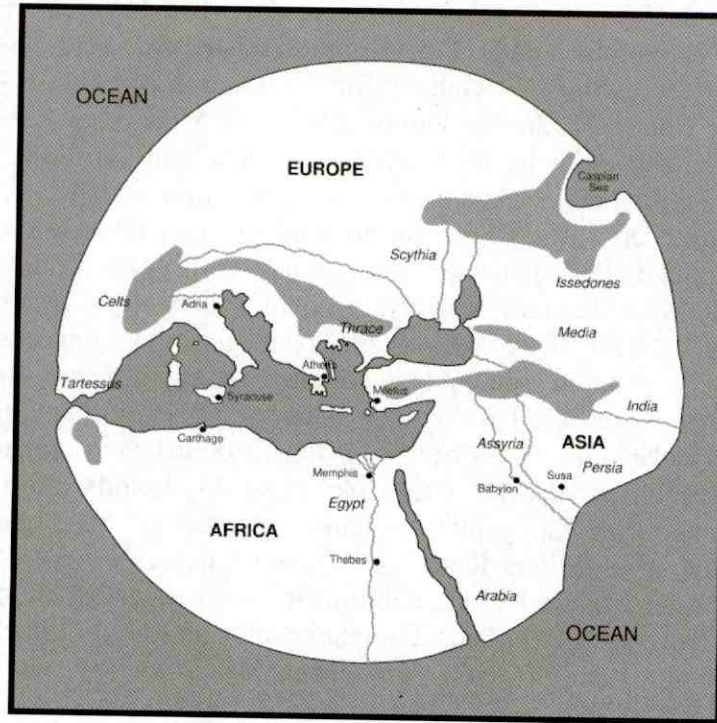
⁴ A.Afetinan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1992, Ankara, s.103.

⁵ S.Moscato, **Fenikeliler** , Dost Kitabevi, 2004, Ankara, s.244

⁶ Aynı ,s.247.

kıyıları hakkında bilgi bulunmakta, fakat Hindistan, Çin ve Endonezya kıyılarının keşifleri yapılsa da bilgileri bulunmamaktadır. Hindistan'dan geri dönen B. İskender çağında daha çok bilinen Afrika kıyılarının fethine yönelmiştir.

B.İskender'e yol gösterecek bir başka coğrafi belge "haritalar"dır. Dünyanın çizilen ilk haritalarının incelenmesi bir başka sorunu ortaya çıkarmaktadır. B.İskender döneminde dünyanın disk(düz daire) veya küresel olduğunun kesin olarak bilinmemektedir. M.Ö IX. yüzyıla ait olduğu sanılan eski Babil haritasında dünya, okyanusla çevrili düz bir daire olarak gösterilmiştir. M.Ö VI. yüzyılda yeryüzünü okyanus içinde yüzen bir kara parçası olarak tasavvur eden Miletos'lu Thales, astronomi gözlemlerine dayanarak dünyanın küresel olduğu sonucuna varmıştır. Aynı yüzyılda Sisam'lı Pythagoras ve Elea'lı Parmenides, dünyanın küresel olduğu hakkında görüşler ortaya atmışlardır. Bu düşüncüyü eleştiren Miletos'lu Anaksimander dünyayı silindirik bir prizma olarak düşünmüştür.⁷ Anaksimander'in kaybolmuş olan bir dünya haritası çizdiği bilinmektedir. Onun öğrencisi Anaksimenes ise dünyayı dikdörtgen şeklinde gösteren bir harita çizmiştir.⁸ Hocası Anaksimander'in haritasını geliştiren Hekataios'da bir dünya haritası çizmiştir. Onun haritası Babillerin haritasıyla benzerlik gösterir. Her iki haritada da dünya düz bir daire şeklindedir ve etrafı okyanusla çevrilidir. Fakat Babiller'in haritasında Mezopotamya ve çevredeki ülkelerin adları yazılmış, onların etrafında okyanus ve okyanus ötesinde 8 ayrı ülke tasvir edilmiştir. Hekataios'un(M.Ö VI. yy) haritasında Akdeniz ve çevresi merkezde olmak üzere dünya, düz bir daire ve etrafı okyanusla çevrilidir (Harita 2).

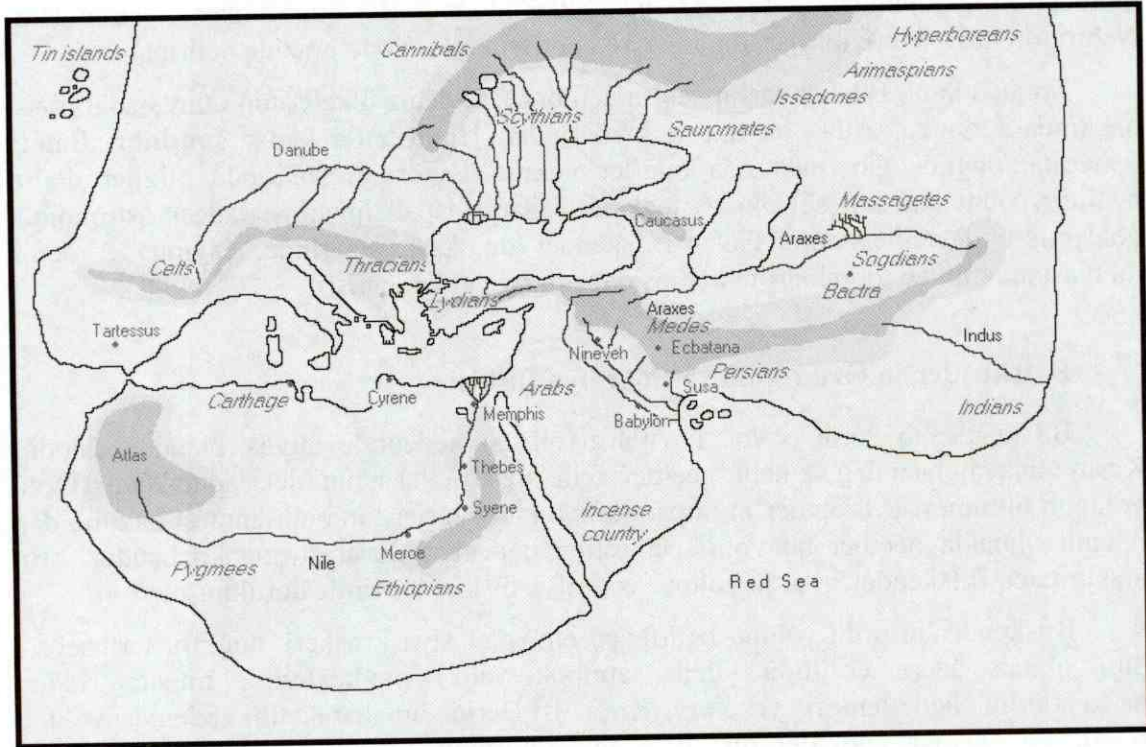
Harita 2. Hekataios'un Dünya Haritası(M.Ö VI. yüzyıl)

⁷ T.Bilgin, **Genel Kartografya I**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi yay. 1987, İstanbul, s.9

⁸ İ.Hakkı Akyol, **Umumi Coğrafya**, İ.Ü yayını, 1951, İstanbul,s.12.

Dünya, Akdeniz, Karadeniz ve Kızıldeniz'le ayrılan kuzeyde Avrupa, güneyde Asya olmak üzere iki kısımdır. Harita, çağına göre gelişmiş fakat günümüze göre şüphesiz doğru değildir. Bu haritada dünya, batıda Cebelitarık Boğazından doğuda Hindistan'a kadardır. Asya gerçeğe göre küçüktür. Güneyde Arabistan yarımadası ve Afrika'dan çok daha küçük bir kara parçası, kuzeyde okyanusla çevrili bilinmeyen bir kara parçası bulunmaktadır, İndus nehri doğuya akmaktadır, Hazar Denizi okyanusta bir körfezdır.

M.Ö V.yüzyılda Heredotos, Hazar Denizi'ni okyanusta bir körfez değil, gerçekte olduğu gibi kıtalararası bir deniz olarak kabul etmiştir (Harita 3). Kitabında "Hazar ayrı bir denizdir, ötekilere bağlı değildir" yazmıştır(Hrd. I.203) Hekataios ve Heredotos her ikisi de Aral Denizini Karadeniz'in bir kolu olarak görmüşlerdir. Hekataios, Nil nehri kaynağını güneyde gösterirken, Heredotos Nil nehrinin Afrika'nın batısından kaynaklandığını düşünmüştür.

Harita 3. Heredotos'un Dünya'sı (M.Ö V.yüzyıl)

M.Ö IV. yüzyılda dünyanın küreselliği konusunda en inandırıcı bilgiler, İskender'in hocası Aristoteles'in "**Gökyüzü Hakkında**"(De Caeolo) isimli kitabında bulunmaktadır. Aristoteles, yeryüzünde ufkun eğriliğini, ay tutulması sırasında dünyanın ay üzerindeki gölgesinin yuvarlak olmasını, yıldız kümelerinin ufuktan olan yüksekliklerinin kuzey ve güneyde farklı olmasını, doğu ve batıda güneşin ve yıldızların doğuş ve batış saatlerinin farklı olmasını delil olarak göstererek dünyanın küresel olduğunu ileri sürmüştür

Astronomik gözlemlerle dünyanın küresel olduğu ispatlanmasına rağmen, mekânsal olarak çevresi dolaşılmamıştır. Bu soru B.İskender'i daha doğuya sürükleyecek önemli bir etkidir. Eğer dünya küresel ise B.İskender doğuya gidip batıdan Makedonya'ya dönüp gerçekten bir "dünya fatihi" unvanı alacaktır. B.İskender dünyanın şekli hakkındaki görüşünü belirtmemiştir. Böylece kesin olmayan bilgilerin öncelikle ispatlanması gerektiği yönünde bilimsel bir metot uygulamıştır. Bu coğrafyada mekânsal olarak da kanıtlanmalıdır. "gücümden çok yüksek bilgimle üstün gelmek isterim" deyişiyle, savaş ganimetlerini yanındakilere dağıtan İskender'i, daha ileriye gitmeye teşvik eden bilimsel nedenler olmalıdır.

B.İskender döneminde dünya coğrafyası konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. "Hazar Denizi okyanusta bir körfez midir, yoksa Karadeniz'le mi birleşmektedir veya bir iç deniz midir? İndus nehri nereye dökülmektedir? İndus nehrinin Nil nehriyle bağlantısı var mıdır? Bu gibi sorular B.İskender'in seferini aynı zamanda bir coğrafya seferine dönüştürmüştür. B.İskender'in seferi coğrafi bilginin bilimsel olarak belirlenmesinin bir örneğidir. Coğrafyada önemli olan gezi- gözlem metodunu uygulamıştır. Arazide uzaklıklar topoğraflar tarafından ölçülmüştür. Nehirlerin kaynakları, kıyıları, limanlar ve kentlerin lokasyonu arazide belirlenmiştir.

Sonuç olarak B.İskender'in seferinden önce Akdeniz ülkelerinin dünya coğrafyası hakkındaki bilgisi, Atlas okyanusu kıyılarından Hindistan'a kadar sınırlıdır. Batıda Amerika, doğuda Çin hakkında bilgiler yoktur, Hindistan hakkında bilgiler doğru değildir. Dünyanın küresel olması mekânsal olarak ispatlanmamış, sadece astronomik gözlemlere dayanmaktadır. Fakat B.İskender de Asya seferinde, çağında Akdeniz dünyasında bilinen toprakları fethetmiş daha ileriye gidememiştir.

B. İskender'in Ordu Yolu ve Coğrafya İlişkisi

B.İskender'in "ordu yolu" kayıtların olması nedeniyle büyük ölçüde kesindir. Kesin olmayan bazı dağ ve nehir geçitleri için, araştırmacılar tahminler yapmaktadır. Ordu yolunun bilinmesi B.İskender'in imparatorluğunun sınırlarının belirlenmesi bakımından önemli olmakla beraber bu yolu seçmesinin nedenleri de araştırma konusudur. Bu araştırmada B.İskender'in ordu yolu ve coğrafya ilişkisi üzerinde durulmuştur.

B.İskender'in ordu yolunu belirleyen etmenler siyasî, askerî, coğrafi, tarihsel ve dinî olmak üzere çeşitlidir. Pers satraplık(eyalet) merkezlerini, imparatorluğun başkentlerini hedeflemesi ve Pers Kralı III.Darius'un hareketini izlemesi,yolunu belirleyen "**siyasî nedenler**"dir. Pers imparatorluğunun 4 başkenti bulunmaktadır (Babil,Sus,Persepolis ve Ektebana). Bu nedenle Babilonya(Irak), Susiane(İlam), Perside(Fars), Media(Hamedan) eyaletlerini kesin hedefleri arasındadır. Bu başkentlere ulaşmak için önündeki bütün satraplık merkezlerini alması (Daskyleion, Klenai, Halikarnassos,Tarsos,Memphis) diğer taraftan askerî olarak III.Darius'un hareketini izlemesi gerekmektedir. Çünkü savaş zamanı ve yerini Pers İmparatoru belirlemektedir. B.İskender'in Gordion'dan İssos'a ve Memphis'ten Gaugamela'ya acele hareket etmesi bu "**askerî neden**"ledir. Gaugamela'ya kadar olan yolunda Euprates(Fırat)nehri geçidi olan Thapsakos'a kadar tercih ettiği yol Genç Kiros'un 75 yıl önce geçtiği yoldur. Çünkü bu yol hakkında elinde yazılmış seferi anlatan bir kitap(Ksenophon'un Anabasis adlı eseri) bulunmaktadır. Bu yol hakkında en ayrıntılı bilgi de budur. Bu seçim askerî açıdan güvenlik nedeni olarak sayılabilir. Akdeniz limanlarını almasının nedenleri

arasında askerî neden de bulunmaktadır. Ordusunun ikmâlini deniz yoluyla yapmak istemiştir.

Coğrafya, bu hedefler arasında ordunun yolunu, dağların ve nehirleri geçiş yerleri, mevcut ticaret yollarıyla etkilemiştir. B.İskender'in ordusundan ayrılarak savaş mekânı Troya'yı ve kahramanlarının anıt mezarlarını ziyareti ve Homeros'un yaşadığı Smyrna çevresini dolaşması "**tarihsel neden**"lerle, Mısır'da Siwa vahasına gitmesi ise "**dinî neden**"lerle ilgilidir.

B.İskender'in ordu yolu genel hatlarıyla ,Türkiye'de Ege ve Batı Akdeniz kıyıları (Frigya, İonya, Karya, Likya, Pamfilya), Batı Toroslar(Pisidya), İçbatı Anadolu (Frigya), Paphlagonia, Güney Kapadokya(İç Anadolu), Kilikya(Çukurova), Suriye, Lübnan ve İsrail'i (Phoinike)kapsayan Doğu Akdeniz kıyıları,Mısır, Mezopotamya(Suriye) Babilonya(Irak), İran'da Pers imparatorluğunun Susiane(İlam), Perside(Fars), Media(Hamedan), Parthia(Horasan) eyaletleri, Afganistan'da Perslerin Aria, Arakhosia, Gandahar, Baktria, Türkmenistan'da Margiana, Özbekistan'da Sogdiana, Pakistan'da İndia eyaletleri dönüş yolu ise İran'da Gedrosya (Belücistan), Karmanya(Kirman) ve tekrar Babilonya'(Irak)dır (Harita 4).

Anadolu'da Hellespontos Boğazını(Çanakale Boğazı) geçtikten sonra Halikarnassos'a kadar olan yolunu Pers satraplık başkentleri belirlemiştir. Hellespontos Phrygia'sı satraplık merkezi **Daskyleion**'u(Manyas gölü güneydoğusu) aldıktan sonra Sparda satraplık merkezi **Sardeis**'i, İyonya satraplık merkezi **Miletos**'u, Karya satraplık merkezi **Halikarnassos**'u(Bodrum) iki kalesi hariç almıştır. Buradan Likya ve Pamphylia'ya geçiş nedeni askerîdir. Batı Akdeniz limanlarını alarak, Pers donanmasının ikmal yapacağı müttefik limanları ele geçirmiş ve Asya'ya ilerledikçe ordusuna ikmalî, deniz yoluyla düşünmüştür. Pamphylia'dan(Antalya Bölümü) sonra Akdeniz kıyısını izlememiş, ekonomik amaçlı olarak Anadolu'nun iç kısmına geçmiştir. B.İskender'in sefer hattını belirleyen bir diğer etmen mevcut kara ve deniz ticaret yollarıdır. Bu doğu/batı veya Avrupa/Asya arasında ticaret olarak tanımlansa da aslında doğunun zenginliğini batıya kendi ülkesine aktarmayı plânlamaktadır. Anadolu'nun iç kısmına geçerek Perslerin kara ticaret yolunu(Kral Yolu) ele geçirmek istemiştir. Persler doğudan batıya doğru başkentleri Susa'dan, Anadolu'da Sardeis'e kadar uzanan "**Kral Yolu**" adı verilen bakımlı bir yol hattı kurmuşlardır. Bu yol ticaret, haberleşme ve ordu yolu olarak kullanılmaktadır. Bu yol Anadolu'yu kuzeyden(Kapadokya, Ankyra, Gordion üzerinden) ve güneyden(Klenai üzerinden) Sardeis'e bağlamakta ve Kapadokya'da Mazaca'da birleşmektedir. Sardeis'i alarak bu yolun batı başlangıcını hâkimiyeti altına almıştır Pamphylia'dan Pisidya'ya ve tekrar Phrygia'ya geçmesinin nedeni Kral Yolunun diğer ticaret merkezlerini almaktır. Phrygia'da satraplık merkezi olan ve Kral yolunun güney kolu üzerinde **Klenai** 'yi(Dinar yakını) ve sonra kuzey kol üzerindeki Kral yolunun önemli kenti **Gordion**'u almıştır. Böylece kara ticaret yolunun Akdeniz limanlarıyla deniz ticaretiyle bağlantısını da güven altına almıştır. Gordion'dan hareket etmesinin nedeni Pers imparatorunun ordusunu toplayarak Kilikya'ya doğru hareket etmesidir. Gordion'dan hareket ederek **Ankrya** ve güney Kapadokya üzerinden Kilikya'ya gelmiş ve Kilikya satraplığı başkenti **Tarsos**'u almıştır. Buradan Pers imparatoru ordusuna doğru harekete geçmiş, Pers imparatorunun seçtiği **İssos**'ta(Payas ovası) savaşmıştır. Buradan itibaren yenilen ve kaçan Pers imparatorunu izlememiştir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Öncelikle Fenikelilere ait güçlü Doğu Akdeniz limanlarını, Pers satraplığı Mısır'ın başkenti **Memphis**'i almış, Mısır'da bir liman kenti (Alexandria-İskenderiye)kurdurmuş, ordusunu güçlendirmiştir. Mısır'dan hareketinin nedeni de Pers imparatorunun ordusunun savaşa hazır olmasıdır. Savaş mekânı olarak Pers imparatoru **Gaugamela** ovasını (Irak) seçmiştir. B.İskender buraya Mezopotamya'yı geçerek gelmiştir. Pers imparatorunun yenilerek kaçmasıyla buradan itibaren hedefleri imparatorluğun başkentleri(**Babil, Susa,Persepolis**) olmuş diğer taraftan kaçan İmparatoru izlemiş, başkent **Ektebana**'ya gitmeden yoldan ayrılarak Hazar Denizi güneyinde onun ölüm haberini almıştır. Buradan itibaren artık Pers imparatorluğu yıkıldığı halde yoluna devam etmek istemesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birisi kendisini Pers imparatoru ilân eden Bessos'u izlemektir. Diğer neden Pers imparatorluğunun doğu sınırlarını kontrol etmek ve aşmaktır. Bir diğer neden ise Perslerin Susa'dan Belh'e kadar uzanan ticaret yolunu ele geçirmektir. Bu nedenlerle Pers imparatorluğunun Parthia eyaletini geçerek Afganistan topraklarına girmiştir. Burada izlediği yol Perslerin doğuyla ticaret yoludur(Herat-Kandahar-Kabil). Afganistan'ın kuzeyine gitmek için Hindikuş dağlarını aşan B.İskender, Perslerin doğuyla ticaret yaptıkları **Belh**'e kadar uzanan ticaret yolunu almak istemiştir. Bu yol batıya uzanan ticaret yoluyla bağlantılıdır. Belh'e kadar bu yol üzerindeki yerleşmeleri alan B.İskender, Belh'den sonra Semerkant-Hokant-Fergana üzerinden Çin'le ticaret yapılan yolu almak istemiştir. Burada son geldiği yer Hokant olmuş buradan geri dönmüştür. B. İskender bu yolu sadece ticaret yolu olarak değil ordu yolu olarak da düzenlemiştir. Hindikuş dağlarından geri döndükten sonra Hayber geçidinden İndia(Pakistan)'ya girmiş, doğuya gitmekten vazgeçerek İndus vadisini deltaya kadar geçmiştir.

Buradan itibaren dönüşe başlayan B.İskender'in dönüş yolunu belirleyen de yeni kara ve deniz ticaret yolu plânlarıdır. Doğu ve batı arasındaki ticaret için iki yol planlamıştır. Kandahar-Herat üzerinden Hazar Denizi kıyılarına ulaşan yolu gidişte Pers imparatorunu izlerken ve devamında geçen B.İskender, Kandahar-Kirman-Basra Körfezi arasındaki yolu ticaret yolu durumuna getirmeyi planlamış ve dönüşte ordunun bir kolunu komutan Kreteras yönetiminde buradan göndermiştir. Yeni planladığı deniz ticaret yolu İndus deltası ve Basra Körfezi arasındadır. Basra Körfezi Euprates(Fırat) ve Tigris(Dicle) nehirleriyle iç kısımlara da bağlanmaktadır. Bunun için kendisi ordunun diğer koluyla kıyıya yakın ilerlerken yeni demirleme yerleri için donanmayı denizden göndermiştir.

B.İskender seferinin sonunda coğrafi olarak Europe olarak bilinen Avrupa kıtasının Tuna nehrine kadar olan batı kısmını, Asya olarak bilinen toprakların tamamını, Libie olarak adlandırılan Afrika kıtasının kuzeydoğusunu fethetmiştir. M.Ö VIII. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'da bir bölge adı olarak karşılaşılan **Asya** adı verilen topraklar, M.Ö VI. yüzyılda Perslerin bu bölgeye kadar uzanan işgaliyle bu imparatorluğun doğu sınırına (Hindistan) kadar genişlemiştir. Bu nedenle B.İskender, çağında(M.Ö IV. yüzyıl) bilinen Asya topraklarını fethetmiştir. Seferinin büyük bir kısmı Asya topraklarındadır. Bu nedenle seferi "**Asya Seferi**", fethi de "**Asya'nın Fethi**"dir.

Sefer yolunu öncelikle askeri ve siyasi nedenlerle çizerken doğu ve batı arasında ticaret planlamasında coğrafyayı dikkate almış, ticaret yollarını, önemli ticari kentleri, limanları ele geçirmiştir. Gidiş ve dönüş yolunda coğrafyayı engel olarak görmeyen B.İskender'in dönüş noktalarını coğrafya belirlemiştir. Avrupa'da kuzeyde Tuna nehri, Afrika'da güneyde ve batıda çöl, Asya'da kuzeyde Kızılıkum ve Karakum çölleri, kuzeydoğuda Siriderya nehri, doğuda Tar çölü, imparatorluğunun kara sınırlarını doğal olarak çizmiş ve kendisini de zorlayan bu coğrafya aynı zamanda sınırlarını da güven altına almıştır.

B. İskender'in Mekânı Stratejik Açıdan Kullanımı

B.İskender seferinde boğaz, nehir, dağ, deniz, çöl gibi farklı coğrafyaları engel olarak görmemiş, bazı yerlerde ordunun ana kolunu alçak araziden gönderirken kendisi diğer birliklerle dağlık alandan ilerlemiş, 4 büyük meydan savaşı (Granikos, İssos, Gaugamela, Hydaspes) alanı seçimini düşmanına bırakmıştır. Coğrafyada bütün olanak ve koşulları değerlendirmesi başarısının nedenleri arasındadır. Buna askerî bilgisini ekleyerek mekânı stratejik olarak en doğru şekilde kullanabilmiştir.

Boğaz Geçişi

B.İskender'in Asya seferinin başlangıcında coğrafyada karşısında 2 seçenek bulunmaktadır. Bunlar İstanbul(Bosphoros) ve Çanakkale(Hellespontos) Boğazlarıdır. Burada B.İskender'in karşısına coğrafi olarak çözülmesi gereken iki sorun çıkmaktadır. Geçmek için bu Boğazlardan hangisini seçecek ve Boğaz'ı nasıl geçecektir? B.İskender'in önünde boğaz geçişleri için tarihsel iki örnek bulunmaktadır. İstanbul Boğazı, B.İskender'in seferinden 174 yıl önce(M.Ö 508) Pers Kralı I.Darius'un Helen ana karasına seferinde gemilerden yapılan köprülerle aşılmıştır. Bu geçişten 27 yıl (M.Ö 481) sonra Pers ordusunun Helen ana karasını ikinci işgalinde oğlu Kserkses, Çanakkale Boğazını, üzerine gemilerden yaptırdığı köprüyle geçmiştir.

B.İskender bu seçeneklerden Hellespontos Boğazını (Çanakkale Boğazı) seçmiş, köprü yaptırmayıp ordusunu gemilerle karşıya geçirmiştir. Çanakkale Boğazını seçmesinin coğrafi nedenleri yanında askerî, tarihsel ve dinsel nedenleri de bulunmaktadır. B.İskender'in Çanakkale Boğazını seçmesinin askerî nedeni, ilk hedefi olan Pers satraplık merkezi Daskyleion'a(Manyas gölü güneydoğusunda, Ergili köyü Hisartepa mevkiinde) daha yakın olmasıdır. İstanbul Boğazından vazgeçmesinin askerî diğer nedeni babası II. Phillippos'un Byzantion(İstanbul) üzerine yürüyüp alamamış olmasıdır(M.Ö 339-340)⁹. Bütünüyle Pers idaresine girmeyen ve bağımsız kent olarak davranan Byzantion'la zaman ve güç kaybetmek istemeyen B.İskender Hellespontos'a yönelmiştir. II. Phillippos'un M.Ö 336 da Anadolu'ya gönderdiği öncü istila gücü(10000 asker) Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyısına geçmiş ve bu kıyıları güven altına almıştır.¹⁰ Bunlar burada B.İskender'in ordusunu karşılayacaktır. Ayrıca

⁹ A.M. Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi** Türk Tarih Kurumu yay. Ankara,1947. s.375

¹⁰ A.B. Bosworth **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri**, Dost yayınları,2005,Ankara. s.34

Çanakkale Boğazı'nın stratejik önemi İstanbul Boğazından daha fazladır. Çünkü Karadeniz'e geçiş İstanbul Boğazından önce burada denetlenmektedir. Çanakkale Boğazını seçmesinin tarihsel nedeni ise, coğrafya merakı kadar tarih merakı da olan B.İskender'in, çocukluğundan itibaren devamlı okuduğu ve etkilendiği Homeros'un İlyada destanının geçtiği Çanakkale Boğazı kıyısındaki mekânları görmek ve bu savaşın kahramanlarının anıt mezarlarını ziyaret etmek istemesidir. Dinsel neden de Troya kentiyle bağlantılıdır. Yaşadığı çok tanrılı dönemde savaşlarda zafer için tanrılara kurban sunma geleneğine uymak için İlion(Troya) kentinin Athena İlias tapınağına, savaştan önce kurban ve armağan vermek istemiştir.¹¹

M.Ö 334 yılı baharında, Hellespontos Boğazı'nın batı yakasında liman kenti Sestos'a gelen kara ordusu(32000 piyade ve 5000 süvari) karşı kıyıda Abydos kentine 160 kadirga ve yük gemisiyle geçmiştir¹². Kendisi ise karşıya buradan geçmemiş günümüzde Çanakkale Şehitleri Anıtının olduğu mevkide Elaious'a gelerek, burada Troya savaşının ilk şehidi Thessalia'lı Protesilaos'un anıt mezarına uğrayıp kurban kestirmiştir. Buradan gemiyle karşıda Akhaion limanına geçmiş, İlion(Troya) kentine gitmiş ve kurban kestirmiştir. Buradan deniz yoluyla Boğaz'ın doğu kıyısında Arisbe'ye gelerek kendisini bekleyen kara ordusuyla buluşmuştur. B.İskender'in Boğaz'a köprü yaptırmayıp gemilerle geçmesi coğrafi açıdan incelenirse doğru bir karardır. Öncelikle seçtiği Çanakkale Boğazı'nın en dar yeri İstanbul Boğazı'nın en dar yerinden 2 kat geniştir. Bu genişlik köprü yapımını ve dayanıklılığını zorlaştırmaktadır. Boğaz'da kuzey rüzgârları çok güçlüdür. Yaz mevsiminde hızı 7 m/sn olan poyrazın hızı, fırtınalı günlerde 23 m/sn üzerine çıkabilmektedir. Pers ordusunun her iki Boğaz'dan geçişinde de dönüşte köprüler rüzgârdan yıkılmışlar ve ordular dönüşte gemilerle karşıya geçmiştir. Bir diğer neden B.İskender'in seferinin planlarında uzun sürecek olması geri dönüş için zaman belirlememiş olmasıdır. Bu nedenlerle köprü yaptırmamış gemilerle karşıya geçilmiştir. Çanakkale Boğazını seçerek yenilgi almadan ve zorlanmadan karşıya geçmesi ve Granikos'ta yenilmez sanılan Pers ordusunu yenmesi, Pers satraplık merkezi Daskileion'u alması, kendisine Helen ana karasında güven duyulmasını ve bundan sonra seferine yardımcı kuvvet gönderilmesini sağlamıştır.

Geçiş için Çanakkale Boğazını seçen B.İskender İstanbul Boğazı'nın stratejik önemini de bilmektedir. Hindistan'a kadar bütün stratejik kentleri alan B.İskender 'in geleceğe yönelik planları arasında Pontos kıyıları(Karadeniz),Bosphoros ve Byzantion'nun fethi olduğu bilinmektedir. Gordion'dan Ankyra'ya devam ederken B.İskender'e, Hazar Denizi doğusunda Khorasmi kralı(Phorasmanes) "Karadeniz'e sefer yapacaksa yardım" teklif etmiş B.İskender Pontos ülkesine gitmek istemediğini Hindistan'a boyun eğdirip Hellas'a dönmek Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçerek bütün kuvvetiyle Karadeniz'e girmek niyetinde olduğunu bildirmiştir¹³. Fakat Babil'de vefat eden B.İskender bu planını gerçekleştirememiştir. Böylece Orta Doğu'nun bütün önemli kentlerini gören B.İskender geleceğin bu önemli kenti Byzantion'u(İstanbul) görmemiştir. Byzantion da Korinthos Birliği kentleri gibi bağımsız bir kent-devlet olarak kalmıştır.

¹¹ M.Ö 4.yüzyılda Troya kentinin yerinde Aiollerin kurduğu İlion kenti bulunmaktadır. İlion bu yüzyılda tanrıça Athena İlias'ın merkezi ve kült yeridir.

¹² Bosworth, aynı s.56.

¹³ J.G. DROYSEN **Büyük İskender Tarihi** (çev.B.S.Baykal) Dharma yay.2007), s.423

Sonuç olarak B.İskender'in önünde Boğazlar bir engel oluşturmamış, önceden kıyılarını güven altına aldığı Hellespontos Boğazını seçmiş ve köprü yaptırmayıp, kendi donanması olmadığı için Atina kent devletinin donanmasından aldığı yardımla, kara ordusunu gemilerle karşıya geçirmiştir.

Cepheler Arası Sınır ve Geçiş Engeli Olarak Nehirler

Tarihsel siyasî coğrafyada nehirlerin önemi günümüzden daha fazladır. Nehirler kara ordularının önünde binlerce asker ve malzemenin karşı tarafa geçmesi için bir engel oluşturmaktadır. Bu engel, mevcut köprülerle aşıldığı gibi öncü birliklerin inşa ettikleri köprülerle veya sallarla aşılmaktadır. Derin olmayan nehirlerde asker, su içine girerek geçmektedir. Tarihsel çağların büyük savaşlarında "nehir" iki taraf arasında sınırdır. Çünkü nehirler, bir orduyu karşı tarafın durdurabileceği mekânlardır. Bu mekânı ilk tutan taraf, karşı tarafın asker, teçhizat ve erzakıyla karşıya geçişini engellemek için daha fazla üstünlüğe sahiptir. Köprü kurmasını engelleyebilir, mevcut köprüleri yıkabilir. Karşı tarafa geçen düşmanın öldürülmesi daha kolaydır. Nehir, her iki tarafın binlerce kişilik ordusu ve hayvanları için su kaynağıdır. Nehirler boyuna olarak da sallarla aşılabilen suyollarıdır. Nehirlerin siyasî coğrafyada yarattığı bütün olanak ve koşullar B.İskender'in seferini de etkilemiştir.

B.İskender'in seferiyle ilgili en büyük belirsizlik nehirlerle ilişkilidir. Çünkü aradan geçen 23 yüzyılda coğrafyada en büyük değişim nehir yatakları ve deltalarda olmuştur. Nehirler kendilerine katılan kolların getirdiği kum ve çakıl gibi malzemeyle yataklarını değiştirmiş, nehrin kıyıya getirdiği malzeme ve denizin getirdiği malzemeyle nehir ağızlarındaki koylar dolmuş, kıyı denize doğru ilerleyerek kıyı çizgisi ve delta bütünüyle değişmiştir. B.İskender'in seferiyle ilgili kayıtlardan faydalanılarak yazılan eserlerde, ordunun geçtiği nehirler ve nasıl geçtikleri yazılmıştır. Fakat nehirler yataklarını değiştirdiğinden nehirlerin geçiş yerleri kesin değildir. B.İskender'in 3 büyük savaşı (Granikos, İssos, Hydaspes) nehir kıyısında yapılmıştır. Fakat bu savaş mekânlarının coğrafyası da günümüzde farklıdır. B.İskender Maiandros(B.Menderes), Nil ve Euphrates(Fırat), Tigris (Dicle) ve İndus gibi büyük nehir deltalarına da gitmiştir. Fakat bu nehirlerin deltaları günümüzde bütünüyle farklıdır. Bu nedenle B.İskender'in seferinde nehirleri kesin olarak hangi noktalardan aştığı ve nehir savaşlarının kesin yeri ancak paleofluvial araştırmalar(eski nehir yatakları) ve arkeolojik araştırmalarla bulunacak kanıtlarla(yapı kalıntısı, mızrak ucu vb) mümkündür. Fakat yazılı belgelerden nehirlerle ilgili olarak hangi nehirleri, hangi mevsimde, nasıl aştığını, nehir savaşlarının nasıl olduğunu öğrenebiliyoruz.

İlk büyük meydan savaşı adını nehirden alan Granikos savaşıdır. Granikos nehri(Biga çayı) her iki taraf arasında sınırdır. Savaş mevkiini karşı taraf daha önce gelerek seçmiş ve ordusunu konuşlandırmıştır. Bu bakımdan karşı taraf üstünlüğe sahiptir. Nehir savaşlarında nehir, yenilen tarafın geri kaçışı için de bir engeldir. Bu tehlikeyi de göze alan B.İskender ordusunu karşıya geçirerek askeri gücüyle Pers ordusunu yenmiştir. Günümüzde Biga çayı inceleyerek bu savaşı yorumlamak mümkün değildir. Çünkü yatağını değiştirmiştir. Günümüz rejimiyle aşılması güç bir nehir değildir. Fakat M.Ö IV. yüzyılda B.İskender'in ordusunu karşıya geçişte zorlamıştır. Kaynaklarda derin yatağı olduğu, karşı kıyıda tepelerin olduğu yazılıdır. Fakat

günümüzde yatağı derin değildir. Tepeler günümüz yatağından uzaktadır. Alüvyonlar yatağı batıya doğru itmiş eski yatak da dolarak derinlik azalmıştır.

İkinci meydan savaşı İssos(Dörtyol Payas ovası) savaşıdır. İsmi günümüzde Kinet höyük olarak tahmin edilen bir yerleşmeden(İssos) alan bu savaşta, Pinaros nehri iki taraf arasında sınır olmuştur. Amanos dağlarıyla deniz arasında dar bir ovada yapılan bu savaşta da savaş mekânı önceden Pers ordusu tarafından seçilmiş, Belen geçidine yönelen fakat geri dönmek zorunda kalan B.İskender, kuzeyden gelen taraf olmasına rağmen nehrin güney yakasına konuşlanmak zorunda kalmıştır. Askerî açıdan ordusunu yanlış konuşlandırdığı belirlenen Pers imparatoru, yenilip geri çekilirken, ovayı ve nehri çok iyi değerlendiren B.İskender savaşı kazanmıştır. Fakat bu savaşın da mekânı ve nehir yatağı günümüzde kesin belirlenmiş değildir.

Son büyük savaşı İndus nehrinin kolu Hydaspes(Çelum) kıyısında yapılmıştır. Bu savaşta nehir, her iki tarafında yenmek zorunda olduğu düşman olmuştur. Hydaspes nehrinin karşı tarafında son büyük savaşını yapacağı rakibi Poros konuşlanmıştır. Hydaspes nehir savaşı B.İskender'in en önemli savaşlarından birisidir. Bu olumsuz koşullar B.İskender'in nehri geçmesine ve düşmanını yenmesine engel olamamıştır. Aksine bu koşullarda savaş arabaları kullanan karşı tarafta savaş arabaları çamura saplanmıştır.

B.İskender'in seferinin nehirlerle diğer ilişkisi ulaşım açısından dır. Kara ordusu her zaferle daha da büyüyen B.İskender'in ordusunun önünde, aşılması gereken çok sayıda nehir bulunmaktadır. Granikos'tan güneye doğru olan sefer hattı üzerinde Sardeis'e gelirken Gediz(Hermos)), Miletos'a gelirken K.Menderes(Kaystros), ve B.Menderes(Maiandros) nehirleri önemli bir engel oluşturmamıştır. B.Menderes nehrini sallardan yaptırdığı köprüyle geçtiği biliniyor. B.Menderes nehrini Miletos'a gitmek için deltaya yakın geçmiş olmalıdır. Phaselis'e giderken Xanthos (Eşençay), Tarsos'dan III. Darius üzerine giderken, Saros(Seyhan) ve Pyramos (Ceyhan) nehirleri yolunun üzerindedir. Ege ve Akdeniz Bölgesindeki nehirler B.İskender'in ordusunun geçişi için önemli bir engel oluşturmamıştır.

İssos savaşından sonra Anadolu'dan çıkan ve Doğu Akdeniz liman kentlerini alan B.İskender'in diğer bir nehir geçişi, çok sayıda koldan denize büyük bir delta alanında dökülen Nil nehri ve kollarıdır. Gaza kentinden Mısır'da Heliopolis kentine gelen B.İskender'in donanması, Memphis'e Nil'in kollarından birisinden giderken, kendisi karadan gitmiştir. Mısır'da kaldığı sürede Nil ve onun bütün kolları üzerine köprü yaptırmıştır(Arrian,Anab. III,6,1) Pers İmparatorunun savaş için hareket etmesi üzerine, Mısır'dan ayrılıp ordusuyla Nil nehri ve kollarını, önceden yaptırdığı köprülerden geçip yola çıkmıştır. Gaugamela'ya gitmek için önünde aşacağı iki nehir bulunmaktadır. III. Darius Euphrates (Fırat)'in geçitlerine birlik yollamış kendisi de Tigris (Dicle) 'in diğer tarafındadır. Böylece B.İskender'in önüne iki nehir engeli koymuştur. B.İskender Suriye topraklarında Euphrates (Fırat) nehrini, Thapsakos geçidine iki köprü yaptırarak aşmıştır(Arrian. Anab. III,7,1) Gaugamela'ya gitmek için önünde Tigris (Dicle) nehri bulunmaktadır. Bu nehri Eylül ayında su seviyesi düşük olduğundan yürüyerek geçmişler, fakat akıntıdan zorlanmışlardır.¹⁴

¹⁴ Bosworth ,A.B. **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri**, Dost yayınevi,2005,Ankara,s.104

Gaugamela savaşından sonra doğuya devam eden B.İskender'in, Baktriane'den kuzeye giderken önemli bir nehir geçişi, Oxos(Amuderya- Ceyhun) nehri geçişidir. Çok geniş olan bu nehri köprü inşa etmek için çevrede ağaç olmayışı nedeniyle çadırların derilerinin içi saman ve kepek doldurularak kelekler yapılmış ve bu nehir 5 günde geçilmiştir.¹⁵

B.İskender'in Asya seferinde en önemli nehir geçişi İndus nehri ve kollarında olmuştur. Günümüzde Pakistan'da Pencap'ta 5 kolun birleşmesinden oluşan İndus, deltadan denize dökülmektedir. B.İskender'e ait kaynaklarda ordunun İndus nehrini ve kollarından Hydaspes(Çelum),Akasines(Cenap,Çinap),Hydroates(Ravi)' yi geçtiği yazılıdır. Burada son büyük savaşını Hydaspes kıyısında yapmıştır. İndia(Pakistan) da nehirler Akdeniz ve Basra Körfezi havzasından farklı rejimdedir. B.İskender'in ordusuyla buraya vardığı Nisan sonu Mayıs ayı başında, Himalayalar'daki karların erimesiyle nehirlerin seviyesi ve akışı yükselmeye başlamakta ve Haziran sonunda başlayan muson yağmurlarıyla seviye iyice yükselmektedir. İndus nehrini önceden gönderdiği birliklere üzerine bir köprü yaptırarak geçmiştir(Arrian,Anab.V.3,5) B.İskender'in önünde buradan sonra İndus nehri kollarından Hydaspes(Çelum) vardır. Hydaspes'i geçmek için İndus kıyısında tekneler sökülüp Hydaspes kıyısına getirilip birleştirilmiştir. Irmağı geçmek için öncelikle mekânı incelemiş geçişin görülmemesi için önünde ada ile gizlenen sık ağaçlarla kaplı bir burun seçilmiştir. Gece tekneler ve içi samanla doldurulmuş sallarla adanın yanından geçip gizlice karşıya geçmiş fakat burada karşılarına Hydaspes'in küçük bir kolu çıkmıştır. Bu kolu geçmeleri uzun ve zahmetli olmuştur. B.İskender buradan sonra İndus'un diğer kolu Akasines'i(Cenab,Çinap) gemiler ve keleklerle geçmiştir(Arrian.Anab.V. 20,8) B.İskender nehri geniş yerden geçme nedeni ise geniş yerlerde nehir akıntısının azalmasıdır.Akasines'in kolu ,Hydroates(Ravi) de kolayca geçilmiştir.Fakat son kol Hypasis(Beçe)'in batı kıyısından geri dönmüştür.

Nehirleri kara ordusuyla enine geçen B.İskender'in nehir yatakları boyunca yaptığı geçişlerde bulunmaktadır. Bunlar küçük guruplarla araştırma amaçlıdır. Nil nehrinde Yukarı Mısır'da Thebes kentine kadar bir yolculuk yapmıştır. Boyuna nehir geçişlerinden en önemlisi İndus nehrinin deltasına nehir yoluyla inmesidir. Hypasis(Beçe) nehri batı kıyısından geri dönmeye başlayan B.İskender tekrar Hydraotes(Ravi) ve Akasines(Cenab) nehirlerini geçerek Hydaspes(Çelum) nehri kıyısına gelmiştir. Burada çıkarma gemileri gibi at, insan ve erzak taşıyan nehir gemilerinden oluşan filo yaptırarak, nehir boyunca aşağıya deltaya kadar inmiştir. Nehir filosu deltada çok sayıda kolun olması ve gel-git olayı nedeniyle zorlanmıştır.

M.Ö IV. yüzyılda Orta Doğu'da nehirler, ulaşım açısından önemli bir engel oluşturmamıştır. Nehirler köprüler, kayıklar ve şişirilmiş hayvan derileri üzerine yapılan sallarla aşılabilmektedir. Doğu ve batı arasında kara ticareti için nehirlerde inşa edilmiş köprüler bulunmaktadır. Bu köprüler sabit olduğu gibi kayıklardan yapılmış yüzen köprüler(gemi-köprü) de olabilmektedir. B.İskender de çağının bu nehir geçiş tekniklerinin hepsinden faydalanmıştır. Mevcut köprülerden faydalanmış, öncü birlik ve mühendisleri yollayarak ordusu gelmeden köprü yaptırmış, sallardan yapılan yüzen köprülerle ve derin olmayan yerlerde yürüyerek ordusunu karşıya geçirmiştir. Köprüsüz

¹⁵ Droysen ,aynı,s.404.

geçişlerde önemli olan akarsu rejimleri(akım değişimleri) ve derinliktir Akdeniz yağış rejiminin görüldüğü Ege ve Akdeniz Bölgelerinde, yaz mevsiminde kuraklıktan dolayı nehirler orduların geçişi için önemli bir engel oluşturmamıştır. Fakat muson yağış rejimi nehir geçişlerini zorlaştırmıştır. Bu büyük seferde geri dönüş nedenleri arasında; önünde Ganj nehrini muson yağmurları altında geçmenin güçlüğü bulunmaktadır.

Dağlık Alanlar: Doğanın En Büyük Engelini Geçiş

Dağlık alanların savaşta etkilerini, günümüzde dağlık alanlardaki savaşları inceleyerek anlamak mümkündür. Geçen yüzyıllar ve değişen silah teknolojisine rağmen dağlık alanlar savunmadaki önemini aynı şekilde devam ettirmektedir. Dağlık alanlarda orduların geçişinin coğrafyada vadi ve boğaz olarak tanımlanan geçitlere bağlı olması, bu geçitlerin hâkimiyetini gerektirmektedir. Bir diğer güçlük de dağlık alanlarda düzenli ordularla savaşmak yerine taktik olarak gerilla savaşının seçilmesidir.

B.İskender ordusuyla Hindistan'a kadar olan seferinde, önünde önemli dağ sıralarını aşmıştır. Dağlık alanların coğrafyası, Makedonya ve Helen ana karasının dağlık kesimlerinden katılan askerler için yabancı değildir. Dağları geçişlerde onlardan faydalanmıştır. Günümüzde de orduların zorlandığı bu dağları, büyük bir orduyla kış koşullarında da aşması başarı olarak kabul edilmektedir. Önünde en büyük dağ engelleri Taurus dağları(Batı ve Orta Toroslar), Amanus dağları, Lübnan Dağları, Zagros Dağları, Paramasisos(Hint Kafkasları, Hindikuş)dağları bulunmaktadır.

Batı Anadolu'da ona engel olacak önemli dağ engeli yoktur. Ordusu Sardeis'ten Efesos'a giderken, kendisinin Homeros'un yaşadığı mekânları görmek için ordusundan ayrılıp Pagos Dağına(Kadife kale) geldiği, adak sunup avlandığı bilinmekle beraber M.Ö IV. yüzyılda daha kuzeyde bulunan Smyrna'ya geldiği kesin değildir. Ordusu ise kısa yoldan, Efesos teslim olduğu için barış ortamında sorun olmayan Nif Dağı ve Tmolos(Bozdağlar) dağları arasında Karabel geçidinden geçmiş olmalıdır. Dağlık olan Likya'da (Teke Yöresinde) Xanthos vadisinden iç kısma Milyas'a geçmiş ve buradan Pamphylia'ya(Antalya bölümü) gelmiştir. Pamphylia'dan Pisidya'ya giderken önünde Batı Toroslar engeli bulunmaktadır. Burada Termessos'u almak istemiş ve Yenice Boğazından geçmiştir. Termessos'dan vazgeçip devam ederken Klenai'ye gelmek için yolunun üzerinde Mercimek dağıyla birbirinden ayrılan iki geçit bulunmaktadır(Çubuk Boğazı ve Döşemealtı Boğazı). Bu iki geçitten hangisinden geçtiği kesin değildir fakat Döşemealtı Boğazı büyük ordunun geçmesi için daha uygundur.¹⁶ Gordion'dan sonra Kilikya'ya inerken Orta Torosları Kilikya Kapılarından (Pylai Kilikiai) - Gülek Boğazından geçmiştir. Günümüzde bu geçitten 1993 yılında tamamlanan Pozantı-Tarsus otoyolu geçmektedir.¹⁷ En dar yeri 10m ye kadar düşen ve içinden Gülek Boğazı deresinin geçtiği bu boğaz, bir ordunun geçişi için güvenli değildir. B.İskender'i durdurmak için en uygun yer bu geçittir. Fakat Kilikya satrabı Pers imparatorunun ordusuna katılmak için Kilikya'yı terk etmiş, Gülek Boğazında Pers karakollarına bırakılan askerler de kaçmışlardır. Böylece B.İskender Orta Torosları çok rahat bir

¹⁶ M.Özsait, **İlkçağ Tarihinde Pisidya**, İ.Ü Ed.Fak.yay. 1980, s.126

¹⁷ H.Koca-Ü.Özdemir-İ.F.Şahin , "Ulaşım Coğrafyası Açısından Gülek Boğazı" **Doğu Coğrafya Dergisi**, s.16

şekilde geçmiştir. Pers imparatorunun coğrafyayı iyi değerlendirmedeği açıktır. Büyük bir orduyla meydan savaşına hazırlanmak yerine, B.İskender'in ordusunu Gülek Boğazında arkadan ve önden sıkıştırması imparatorluğunu kurtarabilirdi. B.İskender'de durumu karşı taraf açısından değerlendirip "geçidin çok dar olduğu yerde geçerken yukarıdan taş yuvarlanmasının bile kendisini öldürmeye yeteceğini" belirtmiştir.¹⁸

Kilikya'da bekleyen B.İskender'le, ordusuyla savaş için yola çıkan Pers Kralı III.Darius arasında adeta bir duvar gibi yüksek Amanus Dağları bulunmaktadır. Bu dağ sırasının orduların geçmesine uygun iki önemli geçidi bulunmaktadır. Bunlardan birisi dağın orta kesiminde günümüzde İskenderun ile Antakya ovası arasında, antik çağlarda Suriye Kapıları(Pylai Syriai) adı verilen "Belen geçidi" diğeri kuzeyde Arslan Beli veya Bahçe Beli'dir(Porta Amanica).¹⁹ Tarafların hangi geçitten geçeceği ve hangi tarafın önce geçeceği iki imparator arasında kararsızlığa neden olmuştur. Geçitler savaş mekânı olarak en tehlikeli yerlerdir. Çünkü geçide ilk giren ordunun, düşman saldırısı karşısında manevra yapacak yeri yoktur, geçidin arkadan kuşatılma tehlikesi bulunmaktadır. Bu nedenle her iki taraf da geçmeden beklemiştir. Araştırmalar III. Darius'un Arslan Bel'inden geçerek İssos'a geldiği konusunda birleşmektedir.²⁰ III. Darius'un arkadan kuşatma tehlikesine karşı, B.İskender'de geçide girmeden kuzeye yönelmiştir(Belen geçidinde muhtemelen yardımcı kuvvet bırakmıştır) .Savaşın bu dağların batısı ile deniz arasında İssos ovasında olmasıyla B.İskender Amanus dağlarını aşmamış, III.Darius yenilgiden sonra kaçarken arkasından da izlememiş ve kıyıda Mısır'a geçmiştir. Burada hazırlıklarını ve fetihlerini tamamladıktan sonra Gaugamela'ya savaşa giderken, Tyros'dan Şam'a Lübnan dağlarını aşarak gelmiştir. Babil ve Sus'u alan B.İskender'in Perslerin diğeri iki başkenti Persepolis ve Ektebana(Hamedan)'yı alması için Zagros dağlarını aşması gerekmektedir. Orduyu ikiye ayırarak ağır yüklerle büyük kısmını güneyden "Persepolis araba yolu" adı verilen uzun yoldan yollamış, kendisi birliklerle Zagros dağlarına yönelmiştir. Pers ordusunun B.İskender'i durdurması için en uygun yer bu dağlık alandır ve pers ordusu bu dağın "Pers kapıları" adı verilen geçidini tutmuşlardır. Savaş esiri pers askerlerinden dağın geçitlerini öğrenen B.İskender, dağı bir başka geçitten (Bolsoru Geçidi) geçerek arkadan birkaç koldan Perslere saldırarak onları yenmiştir. B.İskender'in kış koşullarında Zagros dağlarını aşması ve arkadan dolaşarak bu dağlık alana çok alışık olan Pers ordusunu yenmesi, onun dağlara hâkimiyetini gösteren önemli bir başarıdır.

Pers imparatorluğunu yıktıktan sonra önünde önemli bir düşman gibi Afganistan'ın dağlık alanları başlamaktadır. Dağlık alanların savaşta zor koşullarını Afganistan'da yaşamıştır. Bütünüyle yüksek bir ülke olan Afganistan'da orta kesimde Parapamasisos (Hindikuş) dağları yükselmektedir(bu dağlara Kaukasos-Hint Kafkasları adı verilmiştir). Dağların güney eteklerindeki bölgede bir kent kurduran ve karın kalkmasını bekleyen ordu dağdaki birkaç geçitten birisinden(muhtemelen Havak geçidi) geçerek Belh'e gitmiştir²¹. B.İskender'in Afganistan'ın kuzeyinde dağlık alanda Margiana, Baktra ve Sogdiana bölgelerine hakim olması çok zor olmuştur. Yola

¹⁸ S.Lauffer, **Büyük İskender**, İlyaz İzmir yayınevi, 2004, İzmir, s.77

¹⁹ U.B.Alkim "Sam'al ile Asitawandawa Arasındaki Yol" **Bellekten**, cilt XXIV no.95 1960, s.351

²⁰ Bu konu U.B.Alkim'in "Sam'al ile Asitawandawa Arasındaki Yol" adlı eserinde çok ayrıntılı incelenmiştir.

²¹ A.B.Bosworth, aynı, s.135

çıktıktan sonra 5 yılda Anadolu, Mısır, Suriye, Irak, İran, ve Güney Afganistan'a kadar geniş toprakları alan B.İskender, bu küçük bölgeyi gerilla savaşı uygulayarak 2,5 yılda alabilmiştir.(M.Ö 329 ilkbahardan 327 yazına kadar).

Kuzeydeki fetihlerini tamamlayarak geri dönen B.İskender, Kabil'den İndus vadisine inmek için dağlık alanı içinden Kopphen(Kabil nehri) nehrinin aktığı Hayber Geçidinden geçmiş olmalıdır. Kayıtlarda geçit ismi belirtilmemesine rağmen Kopphen nehrinden bahsedilmektedir.

Dağlık alanlarda yüzey şekilleri kadar iklim de savaşı da etkilemiştir. Hindikuş dağları kuzeyinde yukarı Oxsos(Amuderya) bölgesinde dağlık alanda askerler donmuştur.²² Dağlık alanda yüzey şekilleri nedeniyle, orduda değişiklik yapmış orduyu daha küçük birliklere ayırmış, piyadeye hafif silahlar vermiştir. Yüzey şekilleri nedeniyle başladığı gerilla savaşı ve uyguladığı terör onun buralarda izlerinin silinmesi için başlıca nedendir.

Kıyılar: Deniz Ticaretine Hâkimiyet

Pers İmparatorluğunun işgal döneminde, Akdeniz ve Ege limanlarında ticaret, bu imparatorluğun emrine giren Fenikeli denizcilerin hâkimiyetine geçmiştir. Pers İmparatorluğu donanması da Phoinike (Fenike), Kıbrıs ve onlara destek veren Likya savaş gemilerinden oluşmaktadır. Bu durum deniz ticaretiyle geçinen Helen kıyı kentlerini ekonomik olarak oldukça zayıflatmıştır. Akdeniz'de deniz ticaretinin tarafsız olmaması ve bütün kentlerin gemilerinin limanlara serbestçe yanaşamaması durumunda savaş kaçınılmaz olmaktadır. B.İskender seferinde Helen kentlerinin ordusundan destek almak için, öncelikle onlara deniz ticaretinde özgürlük vaat etmiştir. B.İskender'in seferinde öncelikle Ege ve Akdeniz kıyılarını almasının birinci nedeni de budur.

Kıyısı olmayan Makedonya Devleti, B.İskender'in babası II.Philippos zamanında Ege kıyılarına inebilmiş ve kıyı elde etmiştir. Bu nedenle başlangıçta seferine çıkarken donanması olmayan B.İskender, Atina kent devletinin donanmasından yardım almıştır. Atina donanması Hellespontos Boğazından geçmesine yardım etmiş ve orduya denizden Miletos'a kadar eşlik etmiştir. Miletos kentiyle olan savaşta, Atina donanması körfezde Lada adasını alarak B.İskender'in kara çıkarmasına destek olmuş ve Pers donanmasının kenti denizden kuşatmasını engellemiştir. Burada önemli bir karar alan B.İskender, önünde alacağı pek çok liman olmasına rağmen, Atina donanmasını az sayıda taşıt gemisi bırakarak geri göndermiştir. Atina donanmasını Pers donanmasıyla savaşacak kadar güçlendirmek için yeterli maddi gücünün olmaması gibi önemli bir nedeni de olan B.İskender, Karya, Likya, Kilikya ve Phoinike(Fenike)'de bütün limanları kara gücüyle almayı planlamıştır. B.İskender karadan limanları alırken, Pers donanması, onun yolunun tersine giderek Ege Denizindeki adaları alarak B.İskender'e arkadan gelecek yardımı önlemeye çalışmayı planlamıştır. Bu nedenle B.İskender Hellespontos ve Ege adaları için bir donanma kurulmasını istemiştir.²³ Pers donanması Ege Denizi'nde savaşırken, B.İskender onların arkasında ikmal yaptığı ve karaya çıktığı bütün müttefik

²² Droysen, aynı, s.434

²³ A.B.Bosworth, aynı s.72

limanları almıştır. Böylece B.İskender donanmayla kara gücüyle nasıl üstün gelineceğinin en güzel örneğini vermiştir. B.İskender'in İssos zaferinden sonra Pers donanması dağılmış, Fenike ve Kıbrıs gemileri B.İskender'le anlaşmak için Ege'den geri dönmüşlerdir. İssos savaşından sonra Finike kent devletlerinden Tyros hariç diğerleri -Aradus, Marathus(Amrit), Byblos, Sidon- B.İskender'in tarafına geçmiştir. Karada ve kıyı yakınında bir adada kurulu olan Tyros(Sur) kent devletini(bu ada zamanla alüvyonlarla karaya bağlanmıştır) aldıktan sonra burada 250 gemilik bir donanma kurdu. İlk defa donanması olan B.İskender'in artık kara ordusu yanında deniz gücü de bulunmaktadır. Gaza'dan itibaren kara ve deniz gücü birlikte hareket etmiş kendisi ordusuyla karadan ilerlerken donanması denizden ona destek olmuştur. Böylece kara ve denizden bütün Ege ve Akdeniz kıyılarına askeri ve ticarî açıdan hâkim olmuştur.

Deniz ticareti için bir başka plânı India(Pakistan, Hindistan) ile denizden ticaret yapmaktır. İndus'tan geri dönerken, donanmayı hiç bilmedikleri denizden gönderirken, kendisi kara ordusunun bir kısmıyla(diğer kısmı Kirmanya üzerinden dönmüştür) kıyayı fethederek donanmaya destek vermeyi planlamıştır. Bağlantıları kopmasına rağmen bu sefer, karadan ve denizden başarılı olmuş B.İskender, donanmasıyla Pers Körfezinde bulunmuştur. Böylece Pers Körfeziyle İndia arasında deniz ticaret yolu açmıştır. Bu keşifler sırasında Helen denizciler kuvvetli med-cezir olayını görmüşlerdir. İndus deltası ve Hürmüz Boğazı kuvvetli med-cezirli(4m.den büyük) kıyılardır.²⁴ Helen denizciler Akdeniz'de zayıf med-ceziri(0.1m den az) tanımakla beraber çok kuvvetli med-cezir ve etkilerini buralarda görmüşlerdir. Pers Körfezi de Helen ve Makedonlar için yabancısıdır. Babil'e döndükten sonra Pers Körfezini öğrenmek ve liman yeri belirlemek için 3 keşif gemisi göndermiştir.

M.Ö IV. yüzyılda denizlere hâkimiyet çok önemlidir. Denizyolu taşımacılığı kara yolundan daha ekonomiktir. B.İskender'e seferinin sonuna kadar ülkesinden asker ve ikmal doğu Akdeniz limanlarına denizyoluyla gelmiştir. Ülkesine dönen askerler için de bu limanlar bir kurtuluş kapısıdır. B.İskender Ege ve Akdeniz limanlarını aldıktan sonra kurduğu ilk kent de bir limandır. Mısır'ın zenginliklerini ülkesine aktarmak için planlamasına katkıda bulunarak Alexandria'yı(İskenderiye) kurdu.

B.İskender deniz ticaretini nehir yoluyla iç kısımlara bağlamak için de planlamalar yapmış bu nedenle nehir yollarını düzenlerken Tigris (Dicle) ağzına bir liman kurdu. Euphrates (Fırat) 'te Babil yakınına bir liman yaptırarak Babil'i de nehir yoluyla deniz ticaretine bağlamıştır.

Deniz ve kıyılar stratejik ve ekonomik açıdan önemi nedeniyle B.İskender ilk olarak Ege ve Akdeniz kıyılarını alarak Pers imparatorluğunun öncelikle kıyısını ele geçirmiştir. Böylece Helen kentlerini deniz ticaretinde özgürlüğüne kavuşturmuş, kendisi de ordusunun ikmalini ülkesinden deniz yoluyla yapmıştır.

²⁴ A.Kocataş, **Oceanoloji,Deniz Bilimlerine Giriş**. Ege Üniv.Fen Fak.yay. 1993, İzmir, s.242.

Çöllere: Sıcak, Kum Fırtınası ve Susuzlukla Mücadele

B.İskender ve askerlerinin daha önce hiç görmedikleri ve koşullarını bilmedikleri coğrafi ortam çöllerdur. Çöllere büyük orduların önünde deniz, dağ, nehirlerden çok daha önemli engeldir. Çünkü çöl iklimi kış koşullarında da bir orduyu zorlayacak kadar sıcaktır. Çölde başlıca sorun ordunun “içme suyu” problemidir. Büyük ordulara orta kuşakta da su sağlanması sorun olurken sıcak kuşakta adeta imkânsızdır. Suyun bulunduğu vahalarda büyük ordulara binek hayvanlarıyla birlikte su yeterli değildir. Diğer taraftan sıcaklık ve çöl fırtınaları gibi orduyu zorlayacak koşullar bulunmaktadır. Tarihte çöllere geçen orduları bütünüyle yok ettiği konusunda söylenceler vardır. Pers İmparatoru Kambyzes’in Mısır’da Thebes’den Ammon’lar üzerine gönderdiği 50000 kişilik ordu çölde kum fırtınasında yok olmuştur.(Hrd. III,25- 26)

B.İskender ordusuyla çöl koşullarını Doğu Akdeniz’de Gaza’dan Mısır’da Heliopolis’e giderken görmüştür. Sina yarımadasını kıyıya yakın aşan B.İskender, Mısır’a da delta alanında Nil’in sağ kolunun doğusunu izleyerek girmiştir. Çölü ikinci geçişi dinsel nedenlerle ordusunu bırakıp Libya çölünde Siwa vahasına gitmesidir. Önce kıyıyı izleyerek Paraitanion’a gelmiş buradan içeriye doğru çöle girmiştir(Arrian.Anab.III,3,3) Mısır’dan Gaugamela’ya(Irak) giderken 500 km genişliğinde Kuzey Mezopotamya’yı geçmek zorundadır. Suriye’nin çöl ortamı yerine kuzeyden Harran, Nisibis(Nusaybin) den kervan yolunu izlemiş böylece erzak bulmakta zorlanmamıştır. Gaugamela savaşından sonra III.Darius’u izlerken Ektebana-Rey arasında kervan yolunda giderken yolu kısaltmak için çöle girmiş fakat kayıp verince vazgeçerek kervan yoluna dönmüştür²⁵. Pers imparatoru öldükten sonra yoluna Afganistan’a doğru devam ederken İran’da Choarene(Khar) bölgesinden sonra Dashti Kavir çölünü kuzey sınırından aşmıştır²⁶.

B.İskender’in bir çöl geçişi de Baktria’da kuzeye doğrudur (Kızılıkum çölü).Burada Oxus nehrine doğru 75 km çöl aşmışlardır²⁷. Burada arkada kalan askerlere yolu “ateş işaretleri” ile belirlemişler²⁸. Bu da çöl koşullarında bütün ordunun birlikte hareket edemediğini ve yollarını kaybettiklerini göstermektedir. Ateş işaretleri petrolün yanıcı özelliğinden dolayı faydalandıkları meşaleler olmalıdır.

B.İskender Özbekistan’dan kuzeydoğuya doğru devam etmemiştir. Çünkü burada önünde çöl koşulları bulunmaktadır. İndus havzasından doğuya doğru devam etmemesi nedenleri arasında da Hindistan’da tekrar çöl koşulları olmasıdır(Tar çölü) Fakat dönüş için seçtiği kıyı gerisinde tekrar çöl koşullarını(Mekran çölü) yaşamıştır. Umman Denizi ile Basra Körfezi arasında deniz ticareti yapmak istemesi bu yolu seçmesinin en önemli nedenidir. Karadan Hindistan’a gitmek coğrafi açıdan onu zorlasa da kıyından deniz yoluyla Hindistan’a gitmek bitişik kıyıları alarak daha kolay olacaktır. Bu çölü daha önce Asur kraliçesi Semiramis ve Pers Kralı Kyros’un da geçtiği fakat büyük kayıp verdiği bilinmektedir.²⁹ Kıyıda yer alan Perslerin Oreit satraplığından sonra Gedrosia çölü(Mekran çölü) başlamaktadır. Donanma denizden giderken o kara ordusuyla kıyıyı

²⁵ S.Lauffer, **Büyük İskender**, İlya İzmir yayınevi, 2004 İzmir, s.116

²⁶ A.B.Bosworth, **B.İskender’in Yaşamı ve Fetihleri**, Dost yayınevi, 2005, Ankara, s.123

²⁷ Bosworth, aynı, s.135

²⁸ Lauffer, aynı, s.125

²⁹ Droysen, aynı, s.547.

alarak karadan donanmaya erzak ve kıyıda kuyular kazarak su sağlayacaktır. Ekim başı muson yağmurları dinmiş musonlar ekinleri olgunlaştırmaya başlamış çölü geçmek için en iyi mevsimdir. Fakat batıya doğru muson yağmurlarından etkilenmeyen bölgeye gelince suya ihtiyaç artmış, sonbaharda Mekran çölü yağışsız mevsime girmiştir(yağmurlar Kasımda başlıyor). B.İskender Gedrosia çölünde doğanın gücünü anlamıştır ve çok zor koşullarda 60 günde geçmiş ve çok fazla kayıp vermiştir. Gedrosia çölü(Mekran çölü) onun seferinde kendisine en güçlü rakip olmuştur.

Orta Doğu'da çöller belirli yollardan kervanlarla aşılabilmektedir. Orduların çölleri aşmasıyla ilgili ise tarihte felaket haberleri bulunmaktadır. Çöl koşulları, kervan yollarından ve dağların eteklerinde erzak bulmak için yerleşmelerin olduğu dağların etekleri izlendiği zaman aşılabilmektedir. Daima "**yüksek riskli savaş stratejisi**" uygulayan B.İskender kendisi bu riskin içinde bulunurken ordusunun tamamını bu riske sokmamıştır. Siwa vahasına Libya çölünden giderken ordusunu götürmemiş, Gaugamela'ya giderken Suriye'de ve İran'dan Afganistan'a giderken Parthia'da dağların eteklerini izlemiştir. Çöl koşullarıyla en büyük mücadelesi olan Gedrosia çölünü geçerken bütün ordusunu yanına almamıştır. Bir kısmı denizden donanmayla, büyük kısmı ağır malzemeye Kirmanya üzerinden dönerken kendisi ordunun diğer kısmıyla çölden dönmüştür.

Savaş Mevsimlerine Karşı: İklimle Mücadele

Orta Doğu'da geleneksel olarak savaş takvimi belirlidir. Kış mevsiminde savaş yapılmaz büyük ordular bahar aylarında toplanıp sefere çıkmaktadır. Ordunun dağıtılmasının bir nedeni "hasat mevsimi" dir. Askerler bu mevsimde tarlalarına ürün toplamak için gönderilirler. Bu savaş takvimi, Asya'dan Helen ana karasına kadar bütün topraklarda uygulanmıştır.

Fakat B.İskender 12 yıl 8 ay süren İmparatorluğunda bu geleneğe uymamış ve savaşlarında iklime göre hareket etmemiştir. B.İskender'in daimî bir ordusu olmuş ve bu ordu arkadan gelen güçlerle artmıştır. Başlangıçta bunun nedeni Pers İmparatoru III.Darius'la nerede ve ne zaman karşılaşacağını karşı tarafa bağlı olmasıdır. Onun üzerine doğuya doğru fetihler yaparak hızlı hareket etmiştir. M.Ö 334 yılı ilkbaharında ordusunu toplayarak Hellespontos Boğazından geçerek Anadolu'ya girmiş, Granikos savaşını Mayıs ayında yapmıştır.(Tablo 1) Buradan itibaren Batı Anadolu'da Halikarnassos'a kadar kıyıları yaz mevsiminde almıştır. Akdeniz iklimi onun buradaki fetihlerinde zorluk çıkarmamıştır. Halikarnassos'u (Salamis ve Zephyrion kaleleri hariç)sonbahar mevsiminde alan B.İskender, önünde mevsim kış olmasına rağmen beklememiş Likya'ya doğru yoluna devam etmiştir. Likya'yı ve Xanthos vadisinden içeri girerek Milyas'ı sonbaharda almıştır. Buradan itibaren Pamphylia'daki(Antalya Bölümü) seferi "kış seferi" dir. M.Ö 333 kışını Pamphlia'da geçirmiş,ilkbahar'da Perge'den Pisidya'ya hareket etmiştir. Gordion'a gelen B.İskender ordusunu burada toparlamış bundan sonraki hareketi III.Darius'a bağlı olmuştur. Onun bir orduyla Kilikya'ya(Adana Bölümü) doğru hareketi üzerine, Mayıs sonunda Gordion'dan hareket etmiştir. Yaz mevsiminde Güney Kapadokya'yı geçmiş ve sonbaharda Kilikya'da Tarsos'a gelmiştir. Pers imparatoru III.Darius da savaşmak için bahar aylarını

seçmeyerek Perslerin geleneksel savaş takviminin dışına çıkmıştır. III.Darius ordunun satraplıklardan gelen kuvvetlerle güçlenmesinden sonra, Suriye'yi ordusunu beslemek için ekinlerin olgunlaştığı yaz mevsiminde geçmiş, İssos savaşı için sonbahar sonunu(Kasım) seçmiştir.Ege ve Akdeniz kıyılarında Akdeniz iklimi, yıl boyunca B.İskender'e engel çıkarmamıştır. Sadece Phaselis'te kış mevsiminde küçük derelerin taşması, kıyıda ilerlerken kıyı yolunu dalgaların su altında bırakması güçlük çıkarmıştır. Fakat Doğu Akdeniz'de (Myriandros'da) İssos savaşı için hazırlanırken sonbahar fırtınaları, ülkesinden denizyoluyla gelen gemilerin yanaşmasını geciktirmiş, sağanak yağışlar ordunun hareketini engellemiştir.

B.İskender M.Ö 332 yılı Şubat-Ağustos ayları arasında Doğu Akdeniz'de Tyros kenti kuşatmasıyla geçirmiştir. Akdeniz iklimi bu kuşatmada ona güçlük çıkarmamıştır. Kasım ayında bu kıyının fethini tamamlayarak ayrılmış, Mısır'ın çöl koşullarını Kasım-Aralık ayları arasında yaşayarak M.Ö 332 yılı Aralık ayında Mısır'da Memphis'e gelmiş, M.Ö.331 yılı ilkbaharına kadar Mısır'da kalmış ve savaş yapmamıştır. Mısır'dan hareket tarihini tekrar III.Darius'un hareketi belirlemiştir. Savaş mekânı olarak Gaugamela'yı seçen III.Darius böylece B.İskender'e önünde yaz mevsiminde geçeceği bir çöl(Suriye çölü) ve iki nehir engeli(Fırat ve Dicle) koymuştur. Memphis'ten M.Ö 331 Nisan ayında hareket eden B.İskender yaz başında tekrar Tyros'a gelmiş, Temmuz ayında Fırat'ın Thampsakos geçidini Eylül'de Dicle'yi geçmiş ve Ekim ayında savaş yeri Gaugamela'ya gelmiştir. Pers imparatorunun savaş meydanından yenilerek çekilmesiyle, B.İskender onu izlemek için çok hızlı hareket etmiştir. Kasım ayında Babil'e giren ve 1 ay kalan B.İskender'in önünde imparatorluğun fethedilecek 3 başkenti daha bulunmaktadır. Bundan sonraki seferi dağlık alanda "kış seferi"dir. M.Ö 331 yılı Aralık ayında başkent Susa'yı almıştır. M.Ö 330 yılı Ocak ayında kış koşullarında bilmedikleri Zagros dağları geçitlerinde, Perslerle savaşıp yenmeleri büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir. İlkbaharda Persepolis ve eski başkent Pasargadai'yi alan B.İskender Mayıs ayında Persepolis'ten ayrılmış, Temmuz ayında Elbruz dağları güneyinde Hazar kapılarından geçerek, III.Darius'un ölümüne kadar hızla onu izlemiştir. Pers imparatorunun ölümünden sonra durmadan imparatorluğun doğu sınırına boyun eğdirmek için hareket etmiştir. M.Ö 330 yılı Temmuz ayından, aynı yıl Aralık ayına kadar hızla yoluna devam etmiş, İran'ın Deşt-i Kevir çölünü geçmiştir. Sonbaharda Afganistan'da Herat, Kandahar, Kabil yolunu izlemiş buralarda yeni kentler kurdurmuş kış mevsiminde Hindikuş dağlarının güney eteklerine gelerek burada kış ordugâhı kurmuştur.(M.Ö 329 Ocak).Ordu Paramasisos(Hindikuş) dağlarında Havak geçidini ilkbahar mevsimi olmakla beraber erimemiş olan karlarla geçmiştir. M.Ö 329 yılı boyunca Sogdiana'da savaşmıştır. M.Ö 328 kışını bu bölgede Baktra'da geçirmiş kışın etkisi azalınca Oxus(Amuderya) vadisine gitmiş M.Ö 328 yaz sonuna kadar Afganistan'ın kuzeyinde Sogdiane ve Baktra'da tekrar savaşmıştır, M.Ö 327 kışını Nautaka'da geçiren B.İskender, aynı yılın ilkbahar sonu Baktra'dan ve bölgeden ayrılmış 10 günde, Hindikuş dağları güneyinde kurduğu Alexandreia Kaukaso'ya gelmiştir. Öncü birlikler önden gidip İndus nehrine köprü kurarken, M.Ö327 sonbaharı ve M.Ö 326 kışında Kopphen nehri(Kabil nehri) vadisinde savaşmış, M.Ö 326 ilkbaharında buradan ayrılmıştır. Böylece Afganistan'dan ayrılarak günümüz Pakistan topraklarına girmiştir. Kaynaklarda bu dağlık alanı geçtiği geçit, isim olarak yazılmasa da Kopphen nehrini izlediğine ve vadi boyunca savaşarak teslim aldığına göre, bu nehrin geçtiği Hayber geçidinden geçmiş olmalıdır. M.Ö 326

İlkbaharında İndus nehrini aşan B.İskender, İndus havzasında Hydaspes nehrini Nisan sonu Mayıs başında(M.Ö 326) aşmıştır. Bu ay, Musonlar Asya'sında muson rüzgârlarının ve muson yağmurlarının başladığı aydır. Muson yağmurlarının başlangıcı, kıyıların uzanış yönü ve ekvator dan uzaklığa göre değişir. İlk yağmurlar Arabistan'a Mart sonu, Basra Körfezi ağzına Nisan, aşağı İndus havzasına Mayıs'ta yağmaya başlar.³⁰ Muson iklimi nem ve sıcaklık fazla, sağanak yağışlar, seller, gök gürlemeleri ve yıldırımlarla B.İskender ve ordusunun tanımadığı iklim koşullarıdır. Hydaspes savağını Mayısta yapmış, ilkbahar yağmurlarından sonra, Haziran'da muson yağmurları yağmaya başlamış, 70 gün sürecek olan bu yağmurlar altında İndus'un Akasines kolu ve Hyroates kolunu muson yağmurlarıyla geçilmiştir. Bütün ova su altında kalmış, askerler İndus'un diğer kolu Hypasis nehrini geçmek istememişlerdir. Buradan geri dönüşün nedeni muson yağmurlarıdır. Geri dönüş buradan başlamış ve Eylül sonuna doğru Hydaspes'e ulaşmışlardır. B.İskender'in doğuya devam etmesini engelleyen etmenlerden birisi, Muson yağmurlarının Ganj vadisinde İndus'la kıyaslanmayacak kadar artmasıdır(günümüz meteoroloji kayıtlarına göre Himalaya eteklerinde Cherrapunji, Haziran'dan Ağustos'a kadar 6393mm yağış almaktadır). Bu koşullar ileriye gitmesini engellediği gibi geri dönüş yolunda da bu etkenler devam edeceğinden, muson rüzgârları hakkında bilgi alarak dönüş yolunu planlamıştır. Hydaspes kıyısında Kasım ayına kadar yağmurların durmasını bekleyen B.İskender, M.Ö.326 yılı Kasım ayında Hydaspes nehri yoluyla denize doğru inmeye başlamıştır. 8 ay sonra İndus deltasına M.Ö 325 yılı Temmuz ayında gelen B.İskender, burada donanmasını denizden göndermeyi kendisi kıyıya yakın gitmeyi planlamıştır. . Muson rüzgârları ve yağmurları devam ettiği sürece donanmanın denizden gitmesi mümkün değildir. Çünkü yazın güneybatıdan esen muson rüzgârı gemilerin batıya ilerlemesini önlemektedir. B.İskender donanmaya Ekim sonuna kadar beklemelerini söylemiştir. Çünkü Ekim sonunda kuzeydoğu rüzgârları esmeye başlamakta ve bu yörede doğu rüzgârı şeklini almaktadır. Doğudan esen rüzgâr gemileri için arkadan itici bir güç oluşturacaktır. Fakat amiral (Narkos) Ekim sonunu beklememiş 21 Eylül'de hareket etmiş ve donanması kayıp vermiş ve ilerleyememiştir.³¹ Donanma tekrar hareket etmek için muson rüzgârlarının kesildiği Kasım ayı başını beklemek zorunda kalmıştır.

Çizelge 1: Büyük İskender'in Yol ve Savaş Takvimi

Yıl	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar
M.Ö 334		Pella-Sestos-Abidos-Lampsakos-Parium Granikos (savaş-Mayıs) Sardeis-Efesos	Miletos (savaş)-İassos- Barglia	Halikarnasos (savaş) Telmessos
M.Ö 333	Phaselis	Perge-Aspendos-Side- Sagalassos (savaş)-Klenai-Gordion	Ankyra-Tyana-Kilikya kapıları-	Tarsos- Soli-Mallus-Castabulum -İssos (savaş-Kasım)
M.Ö 332	Aradus-Marathus - Byblos-Sidon-Tyros (savaş-Şubat)	Tyros (savaş)	Tyros (savaş)	Gaza (savaş)- Pelisium-Heliopolis-Memphis

³⁰ A.Ardel, **Klimatoloji**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi yayını.1973,İstanbul s.297.

³¹ Droysen ,aynı. s.556

Yıl	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar
M.Ö 331	Memphis	Paraetionium- Siwa vahası- Alexandria kuruluş	Tyros-Harran-Nisibis	Gaugamela (savaş-Ekim) –Babil - Susa
M.Ö 330	Zagros dağları- Pers Kapıları (savaş-Aralık) Persepolis-Pasargadai	Persepolis	Rhagae- Hazar Kapıları- Hekatompylos-Zadrakarta	Susia- Alex.Areia-Phrada (Alex.Prophthasia) - Alex.Arakhosia
M.Ö 329	Alex.Kaukaso	Paropamisos dağları (Hindikuş) Havak Geçidi –Drapsaka-Baktra	Sogdiana (savaş) - Marakanda Alex.Eskhate	Kyrupolis (savaş)- Sakalarla (savaş)- Sogdiana (savaş)
M.Ö 328	Baktra	Sogdiana (savaş)- Baktriane (savaş)	Sogdiana (savaş) Baktriane (savaş)	Sogdiane (savaş) Baktriane (savaş)
M.Ö 327	Nautaka	Sogdiana (savaş) Baktra	Paramasisos dağları (Hindikuş) Havak Geçidi Alex.Kaukaso	Massaka (savaş) Aornos (savaş)
M.Ö 326	Kopen vadisi (Kabil) (savaş)	İndus vadisi- Taksila Hydaspes savaşı (Mayıs)	Nikaia- Bukephala Akesines geçişi Hydroates geçişi Sangala (savaş)Hypasis'den dönüş	Hydaspes'e dönüş (Eylül sonu) Hydaspes'den aşağı iniş (Kasım) Malliler (savaş)
M.Ö 325	Akesines-Hydroates Kavşağı karargâh	Akasines iniş Akasines-İndus kavşağı Alex.Opiana Alex.Sogdoi Ekim başı)Aşağı İndus (savaş)	İndus ağzı (Temmuz) Patala Dönüş (Ağustos sonu)	Oreitai (savaş) Alex.Oreit Mekran çölüPura (Kasım) Harmozeia (Aralık sonu)
M.Ö 324	Pasargadai - Persepolis	Susa (Mart) Dicle ağzı Alexandria	Opis	Nisaia,Ektebana Zagros dağları Kosailer (savaş)
M.Ö 323	Babil	Babil- hastalık (Mayıs)	Babil-vefat (Haziran)	

M.Ö 325 yıl Ağustos sonunda İndus deltasından batıya doğru dönüşe başlayan B.İskender'i zorlayan bir diğer koşul çöl iklimidir. Kıyıda Oreit satraplığından sonra Gedrosia(Mekran) çölüne girmiş ve çölü 60 günde geçmiştir. Mekran kıyılarında ekinlerin olgunlaşmış olmasından faydalanmış ve zorlandığı yerlerde Oreit satrabı yarış develeriyle arkadan erzak yollamıştır. M.Ö 325 Kasım ayında Pura'da(İran şah) Arakhosia üzerinden gelen kara ordusunun diğer koluyla aynı yılın Aralık ayında donanmasıyla Harmozeira(Hürmüz) boğazı yakınında buluşmuştur.

Sonuç olarak geleneksel savaş takvimi dışında hareket eden B.İskender 'in karşısına iklim de düşman olarak çıkmasına rağmen kış koşullarında savaşması, dağları aşması, muson yağmurları altında İndus ve kollarını aşması ve savaşması, çöl geçişleri büyük başarı olarak kabul edilmelidir. Ordusu Akdeniz iklimi ve karasal iklimi tanımaya rağmen çöl iklimi ve muson iklimi koşullarını bilmemektedir. Günümüzde iklim koşullarının ulaşım ve nakliye kesintiye uğrattığı göz önüne alınırsa 23 yüzyıl önce bunların savaş ortamında sağlanabilmesi ayrıca başarıdır.

B.İskender ve Mekânsal Plânlama

B.İskender'in seferi sadece askerî bir sefer değildir. B.İskender fethettiği topraklarda coğrafi açıdan mekânsal düzenlemeler yapmıştır. Bunlar yeni kentler kurulması, mevcut kentlerin yeniden planlanması, kıyı düzenlemeleri, yol yapımı, nehirlerde kanal, köprü ve baraj inşası, tersane yapımı, göç uygulaması gibi coğrafyanın çeşitli uzmanlık alanlarındadır. İskender'in mekânsal planlamasında birinci amaç askerîdir. Planlamadaki bütün yeteneğini öncelikle askerî amaç için kullanmıştır(stratejik planlama).

Yerleşme ve Kentsel Plânlama

B.İskender'in amacının sadece fetih olmadığı kalıcı bir imparatorluk kurmak isteği fethettiği toprakları yerleşim için yeniden düzenlemesinden belirlidir. Kentlerin yeniden imarı, yeni kentler kurulması, "**garnizon**" veya "**garnizon kenti**" kurması şeklinde olan yerleşme planlaması da coğrafyaya uygun yapılmıştır. Kentleşme konusunda Pers İmparatorluğundan farklı bir yöntem uygulamıştır. Pers imparatorluğunda nüfusa göre toprak fazladır. Persler yeni fethettikleri topraklara yeni nüfus yerleştirmemiş, başkente askerî birlik koyup satraplığı vergiye bağlamışlardır. Persler kentleşmeye ve yapılaşmaya önem vermemişler fethettikleri topraklarda iz bırakacak yapılar yapmamışlardır. Başkentlerde Perslerin en büyük yapıları olan satrap sarayları da B.İskender'in ordusu tarafından yıkılmış olmalıdır. Pers imparatorluğu zamanında Mısır'da Memphis ve Mezopotamya'da Babil dışında önemli kent yoktur. 4 başkentleri olmasından dolayı Babil dışında diğer başkentler metropol düzeyine ulaşmamıştır. Babil'in büyüklüğü ise eski bir kent olarak geçmişine dayanmaktadır.

Makedon ve Helenler için ise toprak nüfusa göre azdır. Bu nedenle fazla nüfus, fethedilen topraklara yerleştirilmiştir. Helenlerin nüfus artışına ve işsizliğe karşı Anadolu kıyılarında yeni kentler kurma ve göçmen yerleştirme politikası M.Ö VIII. yüzyıldan itibaren bulunmaktadır. Bu siyaseti daha sonraki yüzyıllarda da devam ettirmişlerdir. B.İskender'in babası II.Philippos'un, Helen ana karasındaki kentlerdeki işsizliğe karşı bir planı vardır. Batı Anadolu'yu Sinop'tan Kilikya'ya kadar alarak, bu yeni topraklara Helen ana karasından göç uygulamayı planlamıştır³². B.İskender de Helenlerin başlattığı ve babasının da planladığı bu "**koloni kurma**", gönüllü veya zorunlu "**göçmen yerleştirme politikası**"nı çok daha geniş topraklarda uygulamıştır. Doğuyu Makedon-Helen hâkimiyetine açması için en uygun yolu "**kentleşme**" olarak görmüştür.

Yerleşmeleri öncelikle askerî ve sivil halkın birlikte yaşadığı "**garnizon kenti**" ve sadece askerî birliklerin olduğu "**garnizon**" olarak düzenlemiştir. Bunların dışında "kent" olarak planladığı ve askerî birlik yerleştirmedeği tek kent, Mısır'da Alexandria(İskenderiye)'dir. Bu şekilde guruplara ayrılan yerleşmelerin bölgesel dağılımı incelenirse, bunların Mısır'da İskenderiye dışında diğerleri doğuda Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Pakistan'dadır. Kurduğu kentlerin çoğunluğunun doğuda olmasının nedeni, tam olarak alınamayan bu bölgelerin savunmasını sağlamaktır.

³² A. M. Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu yay. Ankara, 1947, s.375

B.İskender'in yerleşim planlaması, yerleşme için en uygun yer seçimi ve onun bir plan dahilinde imarıdır. Yanında kent plancıları ve mimarları da götüren B.İskender, onların kent planlamalarına görüşleriyle katılmıştır. B.İskender öncelikle kentlerde yapılaşmaya önem vererek büyütmeyi amaçlamıştır İkinci olarak bu bölgelerde bölgesel olarak en önemli kentleri(başkent veya ticaret yolu üzerinde) Helen kent düzenine göre planlanmıştır(ızgara plan, tiyatro ve gymansion). Anadolu ve Mezopotamya kentleri Helen kültürüyle etkileşim içinde olduğu halde doğuda bu etkileşim yoktur. Doğuyu Helen-Makedon kültürüne açmayı bu yolla denemiştir.

B.İskender'in planladığı yeni yerleşmelerde "nüfus oluşturması" ise, öncelikle gönüllü "Helen ve Makedon göçmenler" ve "emekli Makedon ve Helen askerler"den oluşmaktadır. Bunda başlıca amaç askeridir. Bu coğrafyaların koşullarını bilen ve tarımda ihtiyaç olan yerli halkı göçmenlerle kontrol altında tutmak istemiştir. Kendi halkı ve yerli halktan da gönüllü yerleşimciler olduğu gibi yerleşmek istemeyenler de olmuştur. İndus deltasında Patala'ya yerli nüfus yerleştirmek istemiş ve korkarak kaçan halkı anlaşılarak buraya geri çağırmıştır. Helen ve Makedon siviller, bu düşman topraklarda yerleşmek istemediği zaman "zorunlu göç" uygulamıştır. Ülkelerine kaçarak geri dönenleri durdurmak için Babil ve Doğu Akdeniz limanlarına birlikler yerleştirmiştir.

İmparator olarak ilk kurduğu kent Mısır'da **Alexandria**'dır (İskenderiye). Kuruluş yeri için incelemeler yapması, seçtiği yerin iklim, tarım, liman, tatlı su(Maryüt gölü) ve ulaşım için uygun olması, onun kentlerin kuruluş yeri coğrafyasına ne kadar önem verdiğini gösterir. Mısır'ın en büyük kenti Memphis'tir fakat bir liman kenti değildir. B.İskender Mısır'a bir liman kenti kurarak, ülkesiyle Mısır arasında deniz ticareti planlamıştır(tahıl ve diğer ürünler)

Kent için delta dışında bir yer seçmiştir. Gerçekten M.Ö IV. yüzyılda nehir deltaları kent kurmak için uygun değildir. Önceki yüzyıllarda deltalara kurulan kentlerin limanları dolarak bu yüzyılda işlevini kaybetmeye başlamıştır. B.İskender, bu kent için Nil nehri deltasının batı kenarını seçmiştir. Eğer deltayı seçmiş olsaydı günümüzde İskenderiye alüvyonlar altında kalmış olacaktı.

Afganistan'dan itibaren kurduğu kentler; bu dağlık ülkede bölgesel başkentler ve ana ticaret yolu üzerindeki kentlerdir. Mısır'daki İskenderiye'den sonra ilk kentsel planlaması **Alexandria Areia**(Herat) dır.Kendi ismini verdiği kentlerin isminin karışmaması için yanına bulunduğu bölgenin(Pers satraplık bölgeleri) ismini almaktadır.(Türkçe adlandırma ile bunlara Areia İskenderiyesi olarak adlandırmak doğru olur). Herat-Kandahar arası önemli bir yoldur. Bu yoldan ilerlerken **Alexandria Prophthasia**(Farah), **Alexandria Drangion**(Nad-ı Ali) ve **Alexandria Arakhosia**(Kandahar) kentlerinin imarını yaptırmıştır. Kandahar, Asya ile ticaretin en önemli mevkisindedir. Ticaretin önemli bir yol kavşağıdır. Asya ve Mezopotamya ve Akdeniz limanları arasında yapılan ticaret yolu burada ikiye ayrılmaktadır. Bir yol Kabil üzerinden kuzeye giderken diğer yol Kabil üzerinden doğuya gitmektedir. Kabil'i de denetleyen yüksek bir mevkiye olması bakımından daha önemlidir. Öncelikle kuzeye giden yolu denetlemek için Hindikuş dağlarının güneyine Havak geçidini kontrol için **Alexandria Kaukaso** (yaklaşık Begram)kentini kurdu muştur. Dağların kuzeyinde çok sayıda garnizon ve garnizon kenti kurdu muştur. Bunların isimleri ve sayıları belirli

değildir. Günümüzde Özbekistan'da **Alexandreia Eskhate**(Hokant yakınında) kuzeyde kurduğu en son kentidir. B.İskender buradan itibaren Asya'ya gitmeyi denememiştir.

Kabil'e dönüp Hayber geçidinden geçerek İndus vadisine inen B.İskender'in bu zorlandığı coğrafyada Hydaspes nehri iki kıyısına iki kent kurmuş olduğu biliniyor(**Nikaia** ve **Bukalea**). Buradan itibaren doğuya gitmekten vazgeçen B.İskender İndus vadisi boyunca güneye yönelmiştir. İndus'un kolundan inerken Sogdoi(Çudra'lar) lerin ülkesinde onların başkentini, **Alexandreia Sogdoi** adı altında bir Helen kolonisi yapmıştır. İndus deltasında bir liman ve tersane kurdukmak istemiştir. Kıyı çizgisi ve İndus'un kollarının günümüzden çok farklı olduğu bu deltada, bir lagün gölü kıyısına tersane kurduğu biliniyor. Burada Makedon-Helen yerleşimine açtığı yer Patala'dır(Haydarabat'ın 75 km kuzeydoğusunda Bahmanabad harabeleri olduğu sanılıyor)³³. Buradan itibaren kıyuyu izleyen B.İskender mevcut bir kenti de Makedon-Helen kolonisine çevirmiştir(**Alexandreia Oreit**). Kurduğu son yerleşim Dicle nehri aşağı yatağında **Alexandreia**'dır.

Anadolu'da ve Orta Doğu'da daha sonra ortaya çıkan onun ismini taşıyan kentler, büyük bir olasılıkla onun ölümünden sonra başa geçenler tarafından kurulmuştur. Anadolu'da Ege kıyısında Alexandreia Troas ve Doğu Akdeniz'de Alexandreia(İskenderun) gibi. Anadolu'da bazı kentlerin ismi de sonraki dönemlerde Alexandreia olarak değiştirilmiştir. Latmos(Kapıkırı) kentinin ismi Latmos ad Alexandreia olarak değiştirilmiş fakat kalıcı olmamıştır³⁴. Karya'da Alinda(Karpuzlu) nın ismi Alexandreia olarak değiştirilmiş fakat uzun süre kullanılmamıştır.³⁵

B.İskender'in garnizon ve garnizon kentlerinin bir kısmı o bölgeden ayrılınca, bir kısmı ölümünden sonra izlerini silmek için ortadan kaldırılmıştır. Bu nedenle sayıları da günümüze kesin olarak ulaşmamıştır. Satraplık başkentleri olarak ismini vererek yeniden planladığı yerleşmelerde, B.İskender dönemine ait yapılar bulunmamaktadır. Bunun nedeni sağlam malzeme kullanılmaması, yapıların sonraki kültür katları altında kalması, depremlerle yıkılması veya savaş zamanı büyük kaynak aktarılmaması nedeniyle büyük yapıların yapılmaması veya uyguladığı terör nedeniyle vefatından sonra izlerinin bu yerleşmelerden silinmesidir. Bu kentlerde B.İskender dönemine ait kanıtlar, arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılabilir. B.İskender'in kentleşme ile ilgili en kalıcı eseri Mısır'da Alexandreia(İskenderiye)dır. Kendisine ölümünden sonra da saygı duyulan ve cenazesini kabul eden bu kentin kalıcı olmasının nedeni, B.İskender'in Mısır'da savaşmamış olması, bu kente işgal kuvveti bırakmamış olmasıdır. Kentleşme yoluyla kalıcı olmak da barışa bağlı olmaktadır.

B.İskender'in yeni kentler kurması fetihlerin bir geleneğidir. Bunlardan garnizon, ve garnizon kentlerinin kuruluş amacı askerîdir. Tam alınamayan bölgeler garnizon kentlerle kontrol altında tutulmaktadır. Fakat savaşla kurulan ve küçük olan bu yerleşimler kalıcı olmamaktadır. Bunun tarihte başlıca örnekleri B.İskender'in kurduğu garnizon ve garnizon kentleridir. Fakat B.İskender'in önemli ticaret yolları üzerinde bölgenin merkezi olan yerleşmelerde yaptığı kentleşme günümüze kadar gelişerek gelmiştir.

³³ A.B.Bosworth,aynı s.173

³⁴ V.Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu yay. 2001,Ankara, s.120.

³⁵ V.Sevin, aynı s.112.

Ulaşım İlgili Plânlamalar

B.İskender ulaşım ile ilgili mekânsal plânlamalar yapmıştır. Bunda amacı karayolu, nehir yolu ve deniz yolu ticaretinin iş birliğini sağlamaktır.

Karayolu ulaştırması askerî ve ticarî açıdan önemlidir. Bu konuda Perslerin yaptığı Sardeis'ten Susa'ya oradan da doğuya giden bakımlı bir karayolu bulunmaktadır. B.İskender bu hattı bütünüyle ele geçirmiş ve yolları yeniden düzenlemiştir. İmar ettiği yerleşmeler de bu yollar üzerindedir. Yanında getirdiği topoğraflara yolların uzunluklarını ölçtürüp yol haritalarını yaptırmıştır. B.İskender fethettiği toprakları ülkesine kara ve deniz yoluyla bağlamak istemiştir.

Nehirlerle ilgili mekânsal düzenlemesi ulaşım, askeri ve sulama olmak üzere üç amaçlıdır. Nehirlere köprüler yaptırarak karayolu ulaşımını birbirine bağlamıştır. Nehirlere savaşta ordusunun geçmesi için geçici köprü yaptırmayı dışında sabit köprüler de yaptırmıştır. Nil deltasında nehrin bütün kollarına köprü yaptırmıştır (Arrian, Anab. III, 6, 1). kıyıda kurduğu Alexandria kentiyle deniz ticareti ve Nil nehri deltasında ulaşımı bir arada düşünmüştür.

Nehir ulaşımına önem vermesinin nedeni donanmasının "nehir filosu" olarak daha güçlü olmasıdır. Nil, Fırat, Dicle ve İndus nehrini, boyuna nehir ulaşım yolu olarak iç kısımdaki kentlerle deniz ulaşımı ticaret bağlantısı olarak önemli görmüştür. Nehir ulaşımı eski çağlarda günümüzden farklıdır. Nehirler derinlikleri açısından gemilerin ulaşımına uygundur ve nehir kıyılarına liman (rıhtım) yapılabilir. Nehir yoluyla ulaşım karayolu ulaşımından daha ekonomiktir. Bu nedenle nehir ulaşımına önem vermiş, nehirlerin deltalarını (Nil, Fırat, Dicle, İndus) kendisi dolaşmış, incelemiştir ve delta alanlarında planlamalar yapmıştır. İndus deltasına (Patala), Dicle ağzına bir liman, Nil deltası batı ucuna bir liman kurması gibi. Deniz ticareti planları yapan B.İskender tersane yapımına önem vermiştir. Hint Okyanusu ile Basra Körfezi arasında deniz ticareti için limanlar kurarken, nehir ve deniz ticaret gemileri için tersaneler kurdurmuştur. İndus deltasında (Arrian, Anab. VI, 20, 5) ve Fırat nehrinde Babil'de tersane kurdurmuştur. M.Ö IV. yüzyıl nehirlerin alüvyonlarla eski limanları tehdit ettiği bir yüzyıldır. Deltalar nehir ulaşımında nehir yolu/deniz yolu ulaşımı bağlantısı için önemlidir. Deltalarda nehirlerin kollarından alüvyonları temizleterek yataklarını derinleştirmiştir.

Havza Plânlamaları

Nehirlerin ulaşım planlaması yanında "sulama" işlevi de çok önemlidir. Orta Doğu'da sulama işlevi barajlar ve kanallarla çözülmektedir. B.İskender seferi boyunca nehirleri ulaşım amaçlı planlayan B.İskender, nehirlerin sulama amaçlı planlamasını ancak Fırat ve Dicle havzası için Babil'e döndükten sonra yapmıştır.

Nehirler "sulama" için en önemli kaynaktır fakat nehirlerin kullanımında "askeri amaç" ve "sulama" çekişme halindedir. Öncelikle "askeri amaç" dikkate alındığından Dicle ve Fırat nehirlerinin her iki yönde de nehir ulaşımına uygun olması gerekmektedir. Fakat nehirlere fazla suyun toplayıp kanallara vermek için yapılan

bentler(küçük baraj setleri), denizyoluyla gelen filonun yukarı çıkışına engeldir. B.İskender, Dicle nehrinde önceden yapılan bentleri kendi filosu için basit bir engel saymış ve sonradan yapacağı askerî seferler için de Dicle nehrindeki bentleri yıktırarak, burada sulamayı askerî nedenlerle feda etmiştir. Fakat sulama için baraj yeri seçimine, Fırat nehrinde güzel bir örnek vermiştir. Fırat üzerinde su bentlerinin yapımını denetlemek için birkaç gemiyle Fırat nehrinden aşağıya doğru inmiş ve onun bir sulama kanalına (Pollakapos) kadar gitmiştir. Bu kanal Fırat nehri taşkınlarından tarım alanlarını korumak için yapılmıştır. Taşkın zamanı Fırat'ın ana yatağı bir bent'le kapatılarak(bu küçük bir baraj seti) su bu kanala alınmaktadır. (bu su Arabistan sınırını oluşturan göllere ve bataklıklara veriliyor)Böylece su ikiye ayrılarak taşkın önlenmekte kuraklık başlayınca su seviyesi düşünce tekrar su ana yatağa verilmektedir. Burada sorun bu bentin taşkın sularıyla kolay yıkılmasıdır. Irmağın 30 stade (yaklaşık 6km) yukarısında mevsimsel baraj kurmaya uygun sağlam zemini olan bir yerde, yeni bir kanal ağzı açmış Fırat'ın suyu azaldığında kanalın ağzını kapatacak bir düzenek yaptırmıştır.³⁶

Orta Doğu'da nehirlerin ıslahı bir diğer mekân planlamasıdır. Mezopotamya'da toprakların tuzlanması tarım için önemli bir sorun oluşturmaktadır. Sümerler ve Akadlar bu sorunu iki nehri birbirine bağlayan kanallar yaparak ve bu kanallardan suyu toprağa vererek toprağın tuzlanmasını önleyen bir sistem başlatmışlardır Fakat geçen yüzyıllarda kanallar alüvyonlarla dolmuş durumdadır. B.İskender kanalları temizletmiş ve yeni bir kanal sistemi kurduşturmuştur.

Seferinin Coğrafya ve Diğer Bilimler Katkıları

B.İskender'in askerî başarısında bilime olan inancı, bilimden faydalanmasının büyük katkısı olmuştur. Seferinde yanına topoğraf, gemi ve inşaat mühendisleri, kent plancıları, maden uzmanları ve tarihçi almıştır. B.İskender "Doğa Tarihi" üzerine kitap yazan hocası Aristoteles'e 800 talent'lik maddi kaynak sağlamıştır.³⁷ Bu kitap için seferinde tanıdığı bitki ve hayvan örneklerini hocasına göndermiştir. Bu da onun bilime verdiği önemi göstermektedir.

B.İskender'in seferi bilim ve teknoloji açısından farklı ülkeleri karşılaştırmıştır. Bunlar batı ve doğu olarak ayrılırsa her iki kültür de birbirinden faydalanmıştır. Bu araştırmanın kapsamı içinde seferin coğrafya bilimine ve onunla ilişkili olarak diğer doğa bilimlerine katkısı incelenmiştir. Pers İmparatorluğu döneminde yaklaşık 200 yılda yapılamayan bu etkileşim yaklaşık 13 yılda sağlanmış daha sonraki yüzyıllarda diğer bilim adamlarına kaynak olmuş ve bilimde daha ileri gitmelerini sağlamıştır.

Seferinin coğrafya bilimine katkısı, kendi döneminde, sonraki yüzyıllarda ve günümüz coğrafyasına olmak üzere üç ayrı yönden incelenebilir.

B. İskender'in askerî seferi, dünyanın şeklinin de kesinleşmediği M.Ö IV. yüzyılda aynı zamanda "coğrafi keşif" seferidir. Kendi döneminde Helen ve Makedonların coğrafyada kesinleşmemiş bilgileri bulunmaktadır. Başlıca nehirlerin

³⁶ A.B.Bosworth, aynı s.211

³⁷ Droysen ,aynı, s.611

kaynak yerleri (Nil, İndus), döküldükleri körfezler, birbirleriyle bağlantıları, Hazar Denizi(Caspian Pelagos),Aral gölü ve Basra Körfeziyle ilgili bilgileri kesin değildir.B.İskender aynı zamanda çelişkili bir coğrafi bilgiyi kontrol etmek istemektedir. Hazar Denizi ile ilgili bilgilerde yazarların kitaplarında çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Heredotos, Hazar Denizine kadar gitmiş M.Ö 5.yüzyılda bunun bir “iç deniz” olduğunu yazmış olmasına rağmen, daha sonra coğrafyacılar onun “körfez” olduğunu varsaymışlardır. Dünya'nın fatihi olmak isteyen B.İskender için dünyanın şekli ve sınırları çok önemlidir. Bu konuda onun düşüncesine göre, doğuda Hindistan'dan sonra Okyanus bulunmaktadır ve batıda Cebelitarık boğazıyla Akdeniz'le birleşmektedir. Hazar Denizi Okyanus'ta bir körfezdır. Eğer böyleyse deniz ticaret filosu, Pers Körfezi merkez olmak üzere doğuya ve batıya deniz ticareti yapabilecek, dünya yuvarlaksa Pers(Basra Körfezi) Körfezinden doğuya gidip Okyanusu geçip Cebelitarık Boğazından dönecektir. B.İskender'in hâkimiyeti altına almak istediği topraklar da doğuda Hindistan batıda Cebelitarık Boğazı arasındadır. (Dünyanın kuzey ve güney sınırları hakkında kesin fikirleri yoktur). B.İskender Hazar güney kıyısına kadar gitmiş fakat karşı kıyıyı görmediği için onun bir körfez veya göl(iç deniz) olup olmadığını kesinleştirmemiştir. İndus vadisinden Hindistan'a devam etmek için ordusuna “Ganj'dan ve Doğu Denizinden uzakta değiliz bu denizi Hyrkania(Hazar) Deniziyle bağlantılı bulacaksınız çünkü Büyük Deniz(Okyanus) bütün dünyayı çepeçevre kuşatır” demiştir(Arrian. Anab.V.26,1). Babil'e döndükten sonra gemi yapım ustalarından oluşan bir kıtayı(Herakleides'i) Hazar Denizi kıyısına göndermiştir. Bunlardan burada gemi yapıp Hazar Denizinin kuzeyini araştırmalarını ve Maiotis gölüyle (Azak Denizi)bağlantısını öğrenmek istemiştir³⁸.

Pers imparatorluğunun kuzey sınırında coğrafya ile bir diğer yanılığarı Semekant'tan Siriderya nehri kıyısına geldiği zaman, bu nehri Tanais(Don) nehri kollarından birisi sanmalarındır. Ülkesini nehirler ve denizler yoluyla birbirine bağlamak isteyen B.İskender böylece Karadeniz'in kuzeyinde Azak Denizi ve Karadeniz yoluyla ülkesine bağlantı kurmak istemiştir.

Bir diğer yanılığ İndus nehrinin denize dökülmediğini, güneybatıya akarak bir iç deniz sandıkları Basra Körfezinin güneyinden geçip Afrika'da Nil nehrini beslediğini sanmalarındır. Bunun nedeni İndus'ta timsah ve Nil nehri kıyısındaki bazı aynı bitkileri ve esmer insanlar görmeleridir. Fakat yerliler İndus nehrinin kesinlikle denize döküldüğünü söylemişlerdir. Bu bilgiyi İndus'un Hydaspes kolundan bir keşif gezisiyle inerek doğrulamıştır. Basra Körfezi hakkındaki bilgilerini de amiral Nearkhos'un donanmayla buradan geri dönüşüyle öğrenmişlerdir. Bu körfezin kıyıları için de dönüşte keşif heyeti göndermiştir. Babil'e döndükten sonra da Babil'den Basra Körfezine Fırat boyunca 3 keşif gemisi göndermiştir.

Mısır'da B.İskender bir coğrafyacı gibi düşünerek Sudan'a bir heyet göndermiş ve Nil nehri taşkınlarının nedenini bulmalarını istemiştir. Mısır kurak bir iklime sahip olmasına rağmen Nil nehri taşmakta ve tarım alanlarına zarar vermektedir. Heyet bunun Habeşistan'daki(Etopya) yoğun tropik yağmurlardan olduğunu bulmuştur³⁹.

³⁸ Droysen aynı, s.632

³⁹ A.M. Mansel **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu yay. 1947 Ankara.s.421

Helenler deniz ve nehir filosu kurarak, nehir ve deniz keşifleri yapmış olmakla beraber ilk olarak B.İskender'in seferinde okyanus kıyısına(Hint Okyanusu) ulaşmışlar ve Helen denizciler ilk olarak İndus deltası-Basra Körfezi arasında okyanusu geçmişlerdir.Helen denizcileri med-cezir'i B.İskender'in seferinde İndus deltası ve Hürmüz Boğazında tanımışlardır.

Seferinin coğrafyaya bir katkısı da iklim konusundadır. Akdeniz iklimi ve karasal iklim dışında iklimler konusunda bilgisi olmayan Akdeniz dünyası, "çöl iklimi" ve "muson iklimi"ni bu seferle tanımıştır. Muson rüzgârları ve yağmurlarını Akdeniz dünyasına tanıtan B.İskender'in seferine katılan Makedon ve Helenler olmuştur. Nil taşkınlarının nedeni için güneye giden heyet "tropikal yağmurları" tanımıştır.

Helenler bu seferle yeni bitkiler öğrenmişlerdir. Bunun bitkilerin yeni yayılış alanı olarak coğrafyaya ve yeni bitkiler açısından botanik bilimine katkısı olmuştur. Bu sefer bitkilerin de göçünü sağlamıştır. Doğudan tüccarların getirdiği kokulu bitkileri bol miktarda görmüşler bunların yetiştirme koşullarını öğrenip ve ülkelerinde yetiştirmeyi denemişlerdir. Akdeniz havzasında yetişmeyen Banyan ağacını(*Ficus bengalensis*) görmüşlerdir. Himalaya etekleri ve bütün Hindistan'da yetişen bu ağaçtan tıbbî olarak faydalanılmaktadır.⁴⁰

Orta Doğu ve Asya'nın bitki örneklerinin Helen ana karasına gönderilmesiyle bunların Avrupa'da da yetiştirilmesi denenmiştir. B.İskender'in seferiyle Avrupa'dan Asya'ya "**insan ve kültür göçü**" olurken Asya'dan Avrupa'ya da "**bitki göçü**" olmuştur. Helen bilim adamları palmiye ve sedir ağacını Orta Doğu'da görmüşlerdir. Helen kentlerinde tapınaklarda yakılan reçineli ve güzel kokulu ağaçlardan günlük ağacının yongası tüccarlarla az miktarda gelmekte ve kıymetlidir. Mısır'da Gaza(Gazze) yı aldıktan sonra B.İskender, memleketine buradan 500 talanton günlük 100 talanton buhur yollamıştır(Plut.XXV).Ticarî önemi olan baharat, tütsü, parfüm elde edilen bitki ve ağaçların yeni kaynakları bu sefere katılan tüccarlar tarafından bulunmuştur. Gedrosia çölünü geçerken tüccarlar Mira(Mürrüsafi) adlı küçük ağaçlardan ilaç ve parfüm elde edilmesinde kullanılan balsamı çıkarmış ve bunları yük hayvanlarına yüklemişlerdir.(Arrian.Anab. VI,22,3) Böylece Arabistan yarımadasında bulunan *Commiphora* türlerinden olan bu ağaçığın yeni bir yayılım alanını bulmuşlardır.

B.İskender seferine aldığı maden uzmanlarına kazılar yaptırarak altın ve gümüş aratmış fakat sadece tuz yatakları bulmuştur. Orta Doğu'nun en önemli yeraltı kaynağı petrol, geçmiş yüzyıllar için de burada yabancı değildir. Doğal olarak çıktığı yataklardan Sümerlerden itibaren kullanıldığı bilinmektedir. Petrol ürünü olan "zift" zeminin sağlam olmadığı alüvyon topraklarda yapı katları arasında, özellikle tapınaklarda direnç sağlamak için kullanılmaktadır. İnsanların dikkatini çeken diğer özelliği petrolün yanıcı özelliğidir. Ateş geçmiş yüzyılların en etkili silahıdır. Ahşap olan savaş gemileri, köprüler ve kuşatma kaleleri yakılarak yok edilmektedir. Bunun için denize zeytinyağı, petrol gibi yanıcı maddeler dökülerek yakılmakta ve kuşatma

⁴⁰ R.Shukla,S.Gupta,J.K.Gambhir,K.M.Prabhu,P.S.Murthy "Antioxidant effect of aqueous extract of the bark of *Ficus bengalensis* in hypercholesterolaemic rabbits" **Journal of Ethnopharmacology** ,92(2004) s.47

kalelerine alevli oklar veya petrol(petrol) topları atılmaktadır. Orta Doğu'da B.İskender de petrolü tanımıştır. Halkın bir çeşit yanıcı yağ olarak kabul ettiği petrol, doğal olarak çıktığı çukurlardan akararak bir yerde birikip göl olmaktadır. Ektabana'da (Hamedan)B.İskender, yerden fişkıarak yanan bir kaynağı ve yanan bir "ateş kuyusu" görmüş ve hayran kalmıştır Halk bu zenginliğini B.İskender'e sokakta meşaleler yakarak bir gösteri şeklinde sergilemiştir.(Plut. XXXV). Oksos'da (Amu-Derya) Makedonyalı bir asker B.İskender'in çadırı için yeri kazarken fişkıran petrolü zeytinyağı sanmışlardır(Plut. LVII). Fergana civarındaki yağ kuyusu da petroldür (Arrian, IV, 15,7). Sadece petrolün sıvı şekli değil gaz şekli de bilinmektedir.Gördükleri "ateş kuyuları" devamlı yanan doğal gaz kaynakları olmalıdır.

B.İskender'in seferinde en büyük güçlük elinde ayrıntılı bir harita olmayışıdır. Kara ve deniz ticaretindeki hâkimiyeti Perslere ve onların müttefiki Fenikelilere kaptıran Helenlerin elinde Orta Doğu limanları, kentler, yollar, nehirler, kolları, deltalar, nehirlerin kaynak yerleri, nehirlerin birbiriyle bağlantısını gösteren harita yoktur. Kara ve deniz ticaretini nehirlerle birbirine bağlamayı planlayan B.İskender için bunlar çok önemlidir. Yola çıkışından itibaren coğrafyada kayıt tutturana ve araziye ölçtüren B.İskender'in, seferinde yolların uzunluğunu ölçtürüp yol haritası çizdirdiği bilinmektedir. Seferinin kayıtları 2. kaynaklardan kısmen günümüze ulaşmış olmasına rağmen, bir harita hakkında kendi zamanında da alıntı yapılan bir eser yoktur.

B.İskender'in seferinde topladığı bilgilerden, sonraki yüzyıllarda bilim adamları yararlandığı gibi, günümüzde tarihi coğrafya araştırmaları yapanlar da faydalanabilir. Seferine bilim adamlarını da alan B.İskender, seferi hakkında kayıtlar tutturmuş, seferine katılanlardan kitap yazanlar olmuştur. Bunların bir kısmı "tarih", bir kısmı "biyografi" bir kısmı "anı" ve "sefer günlükleri"dir. Bütün bunlardan M.Ö IV. yüzyıl son çeyreğinin coğrafyasına ait bilgi toplamak mümkündür. B.İskender'in seferine katılarak kitap yazanlar yanında götürdüğü resmi tarihçi Kallistenes, donanma amirali Nearkhos, amiral gemisi baş kaptanı Onesikritos, generallerinden Ptolemaios ve sefere katılan Aristobulos'dur. Kallistenes'in eseri seferin Gaugamela savaşı ve imparatorluğun yıkılışına kadar kısmını kapsamaktadır. Ptolemaios M.Ö 335 yılından B.İskender'in ölümüne kadar geçen süreyi, askeri konuları ön plana çıkararak anlatmaktadır. Fakat bu kitaplar, ilk kaynaktan günümüze gelmemiş, bu kitaplardan alıntı yapan yazarların kitaplarından varlıkları bilinmektedir. Ayrıca sefere katılan Karia'lı Eumenes ve Eritrai'li Diyoctos "Kraliyet Güncesi" tutarak B.İskender'in her gün yaptıklarını kayıt etmişlerdir. Daha sonraki yüzyıllarda yazılan kitaplarda bu günlüklerden alıntılar bulunmaktadır. B.İskender'in sefere götürdüğü kartoğraf(haritacı) ve topoğrafaların notları bulunmaktadır. Günümüze ulaşmayan bu notlardan diğer yazarlar faydalanmıştır (Baeton,Diognetes ve Amyntas bu notlardan bahsetmiştir.) İskenderiyeli bilgin Eratostenes bu notlardan faydalanarak dünyanın ölçümünü gerçeğe yakın yapmıştır. Sefere katılmayan fakat sefere katılanlardan bilgi alan Kleitarkhos bütün B.İskender dönemini anlatan 12 ciltlik bir eser yazmıştır. Lampsakos'lu Anaksimenes'in "B.İskender Hakkında" adlı içeriği bilinmeyen bir kitabı bulunmaktadır. B.İskender dönemini anlatan sonraki yüzyıllarda çok kitap olmasına rağmen bilimsel olarak bazı kaynaklar doğru kabul edilmektedir.(Sicilyalı Diyoctos , Strabon, Curtius, Plutarkhos, Arrihionos ve Justin'in eserleri). Bu kitaplardaki bilgilerin B.İskender zamanında yazılan kitaplardan alıntı olduğu kabul edilmektedir.

B.İskender'in seferi hakkında coğrafya, zooloji ve botanikle günümüze ulaşan ilgili ayrıntılı bilgiler(mürrisafi bitkisi, günlük ağacı, balyan ağacı, med-cezir,muson yağmurları,fil, vb.) batı dünyasında olmayan bitki, hayvan ve iklimler hakkında kitaplardan daha fazla alıntı yapılmış olmasındandır. Bu bilgiler tarihi coğrafya araştırmaları yanında tarih, arkeoloji araştırmaları için de önemlidir. B.İskender'in seferinin kayıtları örneğin günümüzde B.Menderes deltasında Batmaz tepelerin M.Ö IV. yüzyılda ada olmasının(Lada adaları), Halikarnassos'un(Bodrum) günümüzde karada olan kalesinin ada üzerinde oluşunun günümüzde karada olan Tyre kentinin kuruluş yerinin ada oluşunun kanıtlarıdır.

B.İskender'in seferi coğrafya ve botanik yanında zooloji bilimine de katkıda bulunmuştur. Heredotos timsah ve hipototam'ı anlatmış fakat fil görmemiştir.⁴¹ Helen dünyası fili B.İskender'in doğu seferinde tanımıştır. Helen ve Makedon askerler fil, timsah, deve, gergedan, su aygırı gibi hayvanları bu seferde görmüştür.

B.İskender'in seferinin bir diğer katkısı teknoloji transferidir. Teknolojiye katkısı gemi inşa sanayine olmuştur. Kara seferinde B.İskender'in donanması "nehir filosu"dur. Bu filodan B.İskender ordusunu nehirlerden karşıya geçirmek için "sandal köprüler" için veya nehirleri boyuna aşmak için faydalanmaktadır. Nehirler arasında karadan filoyu taşımak için "montaj sanayi" kullanmıştır. Gemiler iki veya üç parçaya bölünüp arabalarla taşınmakta nehir kıyısında tekrar birleştirilmektedir. İndos'tan Hydaspes nehri kıyısına küçük gemileri 2, 30 küreklileri 3 parçaya böldürerek bu şekilde getirmişlerdir.(Arrian.Anab.V,8,5) Babil'e döndükten sonra Babilonia'dan güneye İran körfezinin batısından aşağı inmek için donanmaya ihtiyacı vardır fakat Mezopotamya'da fazla ağaç olmadığı için savaş gemilerinin Finike ve Kilikya'da yapılarak parçalar halinde Fırat'ta taşınmasını istemiştir.Gemi inşasında ileri seviyede olan Phonikia(Fenike) da ustalara gemiler yaptırarak bunları Babil'e getirmeyi ve buradan Basra Körfezi yoluyla deniz ticareti yapmayı planlamıştır. Fenike'de gemiler parçalar halinde yapıp kara yoluyla Fırat nehrinin Thapsakos geçişine kadar getirilip, burada montaj yapıp Fırat boyunca Babil limanına getirilmiştir. Montaj sanayi Orta Doğu'da Mısır'da Firavunlar Döneminden itibaren uygulanmaktadır. Akdeniz, Süveyş kanalıyla Kızıl Denize ve Hint Okyanusuna bağlanmadan önce Akdeniz'i kara ve nehir bağlantısıyla Hint Okyanusuna bağlamıştır. "Silah teknolojisi" konusunda da batı ve doğu arasında bilgi aktarımı olmuştur. Persler ve Fenikeliler petrolü yanıcı madde olarak silah olarak kullanmaktadır. Makedonlarda da "kuşatma mühendisliği" (kuşatma kulesi, kuşatma tümseği, uçuruma köprü yapımı vb) gelişmiştir.

SONUÇ

B.İskender'in seferi Yunanistan, Türkiye, Mısır, Irak, İran, Afganistan ve Pakistan ve Hindistan'a kadar farklı coğrafyayı kapsamaktadır. Bu toprakların coğrafyasının B.İskender'in Asya Seferine kaçınılmaz etkisi olmuştur. Dağlık alanlar, ovalar, boğaz ve nehirler, kıyı ve çöl morfolojisi, iklim, bitki örtüsü, yerleşmelerin kuruluş yerleri, kırsal ve kentsel ekonomi, yollar gibi fizikî ve beşeri etmenler seferine bazı olanaklar

⁴¹ F.L.Holt, **Büyük İskender ve Fil Madalyonlarının Sırrı**, Bileşim yay.İstanbul. 2004 s .87

sağlarken bazı koşullar da getirmiştir. Özellikle coğrafi bilgilerin eksik veya yanlış olduğu bölgelerde coğrafya, B.İskender için sorun olmuştur.

B.İskender'in seferiyle ilgili farklı yorumlar onun sefer çıkmakta asıl amacının ne olduğu ve neden geri döndüğü hakkındadır. B.İskender'in seferinin birden fazla amacı bulunmaktadır. Seferin amacı ülkesi, askerleri ve halkı ve kendisi için farklıdır. Ülkesinin sınırlarını genişletmek, askerlerine gelir sağlamak, halkına yeni yerleşim alanları bulmak gibi farklı amaçlara hizmet etmiştir. Fakat B.İskender'in fetihlerine bütün olarak bakılırsa devlet başkanı (kral) olarak asıl amacının batı ve doğu arasında ticaret olduğu görülür. Günümüzde olduğu gibi 23 yüzyıl önce de savaşın asıl nedeni ekonomiktir. B.İskender'in yaptığı bütün mekânsal planlamalar, kent ve limanların kuruluş yerleri, nehir yollarının keşfi, köprü yapımı, karayolu yapımı, uzaklıkların ölçülmesi, yol haritaları yapımının asıl amacı, batı ve doğu arasında karayolu, nehir yolu ve denizyoluyla birbirine bağlantılı ticaret ağı kurmaktır. Bu ağı kurmak için bütün gerekleri yerine getirmiş, kara, deniz, nehir, dağ, gerilla savaşı yapmış, anlaşma yolunu seçmiş, gönüllü ve zorunlu yerleşim uygulamıştır. B.İskender'in ulaştığı noktalar ve geri dönüş nedenleri de bu ticaret ağıyla ilgilidir. Öncelikle Pers imparatorluğunun sınırlarını kuzeyde, sonra doğuda aşmak ve okyanusa ulaşmak istemiştir. Çünkü Pers imparatorluğunun zenginliğinin nedenini doğuda aramak istemiştir. Pers imparatorluğunun doğu sınırına kadar gelen B.İskender'in Asya'nın bilinmeyen kısımlarına gitmesi üç yolla mümkündür. Kuzeyden Özbekistan üzerinden, doğudan Hindistan üzerinden veya güneyden deniz yoluyla. Kuzeyde Pers imparatorluğu sınırları içinde hâkimiyetini Semerkant'a kadar kurarken buradan ülkesiyle nehir yolu ve deniz yolu bağlantısı olmadığını görmüştür. Burası ile ticaret ancak karayoluyla mümkün olabilecektir. Dağlık olan bu kesimde güvenliği sağlamak da güçtür. Bu nedenle buraya çok sayıda garnizon kurmuştur. Hokand üzerinden Asya'ya daha ileri gitmemiştir. Bunun için önünde çöl ve dağlar engel gibi görünse de dönüşte çöl yolunu seçtiğine göre coğrafya onun için engel değildir. İndus havzasından doğuya doğru gitmekten de vazgeçmiştir. Buradan Hindistan'a tek bir ticaret yolu bulunmaktadır. Muson yağmurları, Tar çölü ve Ganj nehri önünde coğrafi bir engel oluştursa da onun için aşılabilir değildir. Güneyde Okyanus'a inerek deniz yoluyla da Asya'ya gidilebileceğini öğrenmiştir. Fakat bu yolu da denememiştir. Böylece B.İskender'in imparatorluğunun Asya'daki sınırını doğal sınırlarla belirlediği görülmektedir. Böylece imparatorluğunun doğu, kuzey ve güney sınırını coğrafi koşullar çizmiştir. Böylece B.İskender'in imparatorluğunun sınırlarını siyasî değil doğal etkenler belirlemiştir. Sınırlar kuzeyde Karadeniz, Kafkas dağları, Hazar Denizi, Karakum ve Kızıl Kum çölü kuzeydoğuda Siriderya nehri, doğuda Tar çölü ve Ganj nehri, güneyde Umman denizi, Basra Körfezi, Arabistan ve Mısır çöllerine dayanmıştır. B.İskender'in Asya'ya bu üç yoldan da gitmemesinin nedeni Asya'nın tahmin ettiği kadar büyük olduğunu öğrenmesidir. Gittiği yerlerde yerli halktan bilgi alan B.İskender, Asya ile ticaret yapan bu insanlardan gerekli coğrafi ve siyasî bilgiyi almış olmalıdır. En güçlü düşmanını Pers imparatorluğu olarak gören B.İskender M.Ö IV. yüzyılda Hindistan ve Çin'de güçlü uygarlık olduğunu bilmemektedir. Buradan geri dönüş nedeni Ganj vadisinde güçlü bir devlet olduğunu öğrenmesi kadar, önünde hiç bilmediği Çin toprakları ve uygarlığı bulunmasıdır. M.Ö IV. yüzyılda bir liderin dünya hâkimi olması adeta imkânsızdır.

Bütün yolunu kendisi denetleyen B.İskender, dönüş yolunu ordusunu 3'e bölerek yapmıştır. Bir kol Kirman vadisinden, kendisi kıyı yakınından, diğer kol denizden gitmiştir. Böylece B.İskender doğuyla 3 yoldan ticaret yolu düzenlemiştir. Seferinin sonucunda Anadolu'da Hellespontos boğazı, Ege kıyıları ve iç kısımlar(Frigya, Güney Kapadokya), Karya, Likya, Pamfilya, Kilikya, Doğu Akdeniz, Mısır, Mezopotamya, Zagros geçitleri, Hazar kıyıları, Afganistan, Hindikuş geçitleri, kuzeyde Hokand'a kadar topraklar, İndus havzası Lahor'a kadar, deltaya kadar İndus havzasının kara ve deniz ticareti denetimi altına girmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek yaptığı sefere askerler gelir için, toprağı olmayan halk toprak için, tüccarlar orduya mal satmak için katılmıştır. İleri gidişlerde geri dönmek isteyenler kadar sefere yeni katılanlar da olmuştur. Böylece ordu emekli olanlar yanında yeni katılanlarla daima yenilenmiştir.

Seferinde coğrafya, asıl amaç olmasa da bir merak konusu olarak seferi sürüklemiştir. Her askeri harekatta coğrafi bir hedefe de ulaşmıştır. Coğrafyada bazı bilgiler mekânsal olarak kesinleşmiş fakat bazı bilinmeyenler olduğu gibi kalmıştır. İndus nehrinin denize döküldüğünü öğrenmişler, Basra Körfezi kıyılarını keşfetmişler, Nil taşkınlarının nedenlerini mekânsal olarak ispatlamışlardır. Batı dünyası Hazar Denizi güneyine kadar coğrafyayı bilmektedir. Helenler ve Makedonlar Afganistan'ı, Hindikuş Dağlarını, Pamir yaylasını, Belüciistan'ı bu seferde öğrenmişlerdir. Fakat Hazar Denizi kuzeyi, Aral gölü, Siriderya ve Amuderya nehirlerinin döküldüğü yerler, Siriderya ve Tanais(Don) nehrinin bağlantılı olup olmadığını öğrenememişlerdir.(B.İskender 5 yıl sonra Babil'e dönünce Hazar Denizi ve Karadeniz arasında bağlantı olup olmadığını öğrenmek için buraya keşif heyeti göndermiştir) Öncelikle dünyanın Helenlerin bildiğinden daha büyük olduğu ortaya çıkmıştır. Hekateios ve Heredotos'un'da bilmedikleri yerler için yeni bilgi edinemeyen B.İskender, bununla birlikte bilinen kısımların çok ayrıntılı ve doğru coğrafi bilgisine ulaşmıştır. Seferinde günümüze ulaşmayan bir yol haritası çizdiği bilinmektedir. Fakat coğrafyanın askeri öneminden dolayı mutlaka bir coğrafya haritası çizdirmiş olmalıdır. Fakat böyle bir harita hakkında bilgi yoktur. B.İskender'in seferinin sonunda M.Ö IV. yüzyılda Ege ve Anadolu'da Akdeniz doğu Akdeniz ve Mısır'ın Akdeniz kıyıları, özellikle günümüzde çok değişmiş olan büyük nehirlerin deltaları (K.Menderes, B.Menderes, Aksu, Seyhan, Ceyhan, Nil ,Dicle, Fırat, İndus), iç kısımlarda Anadolu'da Kızılırmak'a kadar Batı,Orta ve Akdeniz Bölgesi, Memphis'e kadar Mısır, Etopya'ya kadar Nil vadisi, Anadolu, Suriye, İrak, İran, Afganistan, Özbekistan, Pakistan'da ticaret yolları üzerinde kentler, Batı ve Orta Toroslar, Lübnan, Zagros, Elbruz, Hindikuş dağlık alanlarında başlıca geçitleri ayrıntılı olarak haritalayacak bilgiye ulaşmıştır.

B.İskender sadece asker değil aynı zamanda kâşif, gezgin, avcı, dalgıç, şehir plâncısı, araştırmacı, ve bilim adamıdır. Bütün bu yönlerini seferinde mekân üzerinde uygulamıştır. Coğrafyayı savaşlarında kendi tarafında silah olarak kullanmış, Akdeniz ülkelerinde dünyanın bilinmeyen yerlerini keşfetmek istemiş bir gezgin gibi seferini kayıt ettirmiş, avlanmış(Pagos dağında, Lübnan dağlarında, Pakistan'da ormanda), denizaltına dalmış(dalış çanı-cam fanusla Tyre kentinde askeri harekâtı izlemek ve Basra Körfezinde inci avcılığı için), şehir planı yapmış, yeni keşifler planlamıştır.

B. İskender'in seferi coğrafi açıdan incelenirse onun sadece iyi bir asker değil iyi bir coğrafyacı olduğu görülür. Coğrafyaya ilgisi sadece merak ve keşifle kalmamış

fethettiği yerlerde yeni kentlerin kuruluş yeri seçimi, kent planları, liman, yol yapımı, nehir yataklarının düzenlenmesi, baraj, köprü inşası gibi çok iyi mekânsal plânlama yapmıştır. Askeri bir seferde nehirlerin geçiş noktaları, dağlık alanlarda geçitler, kıyılar, koylar, iklim, yerleşmelerin kuruluş yerleri, uzaklıklar, orman, çöl gibi etmenler ordunun gücü kadar etkilidir. B.İskender, seferinde coğrafi bilgiden çok faydalanmış, olumsuz coğrafi koşulları da yenmiştir. Ordu yolu, savaş alanlarının yer seçimi, hareket ve konaklama ayları, lojistik gibi coğrafyaya bağlı konularda, coğrafya onu iyi bilen ve kullananın tarafında olacağından B.İskender bunu çok iyi kullanmıştır. B.İskender'in en büyük başarısı arasında gösterilen ordusu için kurduğu "**lojistik sistem**" için de coğrafyayı iyi değerlendirmiştir. Ordusunun ikmalini en kolay ve ucuz yoldan denizyoluyla yapmıştır. Deniz savaşı yapmayan B.İskender savaş gemilerini asker taşımak için kullanmıştır. Ülkesinden Doğu Akdeniz limanlarına gelen askerleri karayoluyla naklettirmiştir. Mekran çölünde Sogdiane satrabına haber yollayarak orduya yarış develeriyle erzak istemesi, bu çölde ordu koluyla kıyıda giderek donanma için kıyıda kuyu kazdırıp su aratması gibi bütün zor koşullarda çözümler üretmiştir.

Fethettiği yerlerde yeni kentlerin kuruluş yeri seçimi, kent planları, liman, yol yapımı, nehir yataklarının düzenlenmesi, baraj, köprü inşası gibi çok iyi mekânsal plânlama yapmıştır. B.İskender seferinde sadece toprakları hâkimiyeti altına almamış, doğayı da hâkimiyeti altına almak istemiştir. İndus'u muson yağmurları altında enine, Hydaspes'i boyuna geçerek nehirlerle hâkimiyetini, Gedrosia çölünü yaz mevsiminde geçerek çöle hâkimiyetini, Hindikuş dağlarını kış sonunda geçerek dağlara hâkimiyetini göstermiştir. B.İskender'in savaşta coğrafyaya hâkimiyeti kendi çağında anlaşılmamış olmakla beraber günümüzde daha fazla anlaşılmaktadır. 19. ve 20.yüzyılda Afganistan'ı işgal eden süper güçlerin(B.Britanya, SSCB ve A.B.D) başarısızlığı bunu kanıtlamaktadır. Bu toprakların coğrafyası B.İskender'i de zorlamış çok sayıda asker kaybetmiş olmasına rağmen bütün Afganistan'a, Pakistan'a, Kuzeyde Hokant'a kadar Özbekistan, Türkmenistan'a hâkim olmuştur. B.İskender küçük bir devleti(Makedonya) 12 yıl 8 ayda çağının "Avrasya İmparatorluğu" yapmıştır. Babasının ilk olarak bir liman(Pagasai) sağladığı kıyısı olmayan ülkesine sayısız liman vermiştir. Yaşasaydı geri döndükten sonra planladığı Arabistan, Kuzey Afrika ve batı Avrupa'yı fethetmek, Orta Doğu ve Asya'nın fethinden askerî, siyasî ve coğrafi açıdan onun için çok daha kolaydır.

Bu araştırmada B.İskender'in tarafından savaşta coğrafyayı nasıl kullandığı ve bu hâkimiyetin onun başarısını nasıl etkilediği incelenmiştir. Buna karşı taraftan bakılırsa Pers İmparatorunun bu faktörü çok iyi değerlendirmedeği görülmektedir. Savaş alanlarının mekânını Persler seçmiş olmasına rağmen bu seçimler doğru değildir. Pers ordusunun B.İskender'in ordusunu Çanakkale Boğazı geçişinde durdurmayıp Garanikos ovasını seçmesi,

Miletos'dan sonra donanması olmayan B.İskender'in Akdeniz'deki limanlarını geri almaması ve doğu Akdeniz Fenike limanlarını tutarak B.İskender'e deniz yoluyla yardım gelmesini önlememesi, B.İskender Kilikya'ya Gülek Boğazından girerken bu dar Boğazda kısırmaması, savaş için Amik ovası yerine İssos ovasının seçmesi, Amanos Dağı geçitlerini iki taraftan gelip tutmaması, Zagros dağlarındaki geçitleri çok iyi bilmelerine rağmen bunları kontrol edememesi gibi mekânsal olarak ilk bakışta görülebilen çok önemli hataları olmuştur.

B.İskender'in hayatının her safhası çocukluğundan itibaren yazılmış, seferinin kaydını kendisi yaptırmış, generalleri bu seferle ilgili kitaplar yazmıştır. Bütün bu kayıtlar bütünüyle olmasa da kalanlar çok ayrıntılıdır ve daha fazla yazılı belgeye ulaşılmayacak görünmektedir. Fakat B.İskender'in seferi hakkında her bilginin tamamlanmış olduğunu sanmak son derece yanlıştır. Çünkü günümüzden 23 yüzyıl öncesinin coğrafyası beşeri yönden olduğu gibi fizikî coğrafya açısından da çok farklıdır. Seferinin günümüze gelen bölümlerinde ayrıntılı anlatılan coğrafyanın günümüzde mekânda kanıtları bulunmamıştır. Kanıtların olmaması bir şansızlık olarak görülse de bunların alüvyonlar altında olması şans olarak kabul edilebilir. M.Ö IV. yüzyılın son çeyreğindeki deltalarda ve koylarda kıyı çizgisi, nehir yatakları, bitki örtüsü günümüzde değişmiştir. M.Ö IV. yüzyıl'a ait kentlerin üstüne daha sonraki dönemlerde diğer kültürler tarafından yeniden kentler inşa edilmiş, ticaret yollarının hatları kesin kanıtlarla belirlenmemiştir. B.İskender'in fethettiği toprakların paleojeomorfolojik(eski akarsu yatakları, eski kıyı çizgisi gibi) ve tarihsel coğrafya açısından araştırmaları çok eksiktir. Bu nedenle B.İskender'in seferi hakkındaki yeni bilgiler coğrafya tarafından sağlanacaktır.

B.İskender'i gezgin, sporcu, asker, komutan, bilim adamı olarak tanımlamak mümkündür B.İskender'in seferi, savaşları haricinde incelenirse çölleri geçmesi, dağları aşması, denizaltına inmesi, nehirleri enine ve boyuna geçmesi, farklı iklim koşulları, farklı bitki örtüsü ve yaban hayatı ortamlarıyla tehlikeli(extrem) bir "macera turu" fakat aynı zamanda gittiği yerler hakkında yazılan kitapları okuması bunları gördükleriyle karşılaştırması, bilgileri kayıt ettirmesiyle adeta bilimsel bir araştırma gezisidir.Seferindeki başarısında bilimden büyük ölçüde faydalanmıştır. Yanında götürdüğü bilim adamlarına danışmış ve bu bilgiyi mükemmel bir şekilde sentez edip uygulamıştır. B.İskender'in askerî başarısında bilime olan inancı, bilimden faydalanmasının büyük katkısı olmuştur. Seferinde yanına topoğraf, gemi ve inşaat mühendisleri, kent plancıları, maden uzmanları almıştır. Gittiği yerlerde çağının teknolojisini karşılaştırmış ve yenilikleri kullanmıştır. Kendisi bilimden faydalanırken seferinin de bilime katkısı olmuştur.B.İskender'in doğaya ilgisi sadece bir merak olarak kalmamış bilimsel olarak da doğa bilimlerine katkıda bulunmuştur. Helenler Akdeniz dünyasını iyi tanımakla beraber Orta Doğu ve Asya hakkındaki bilgileri tüccarlar ve pers ordusundaki Helen paralı askerlerden öğrendikleriyle sınırlıdır. Orta Doğu ve Asya'nın yer şekilleri, bitkiler, hayvanlar, iklim, kültürel özellikleri bilim adamları için yabancıdır. Helen bilim adamları bunları B.İskender'in seferiyle tanımışlardır. Doğayı çok seven ve mekân planlamasına önem veren B.İskender'in askerî kişiliği, doğa sevgisinden üstündür. Babil'e dönüşünde yeni bir donanma hazırlatırken çevrede palmiye dışında fazla ağaç olmadığı için saray bahçesinde servi ağaçlarını kestirmesi "askeri güce" verdiği önemi göstermektedir. Burada doğayı donanmaya feda etmiştir.

B.İskender "saray"ı bırakıp "çadır"ı seçmesi gibi pek çok davranışıyla adeta bir "gezgin" olarak tanımlanabilir. Ülkesi için Orta Doğu'da ticareti, hâkimiyetine geçirirken kendisi macera yaşamış yanındakilere de bu hayatı yaşattmıştır. B.İskender'in ordusu komutanlar, askerler yanında sivil halktan bilim adamları, tüccarlar, denizciler, dağcılar, yerleşim yerlerine yerleştireceği muhacirler eşleri ve çocuklarıyla adeta yürüyen bir şehirdir. Bu açıdan seferi sadece savaş anlamında değil aynı zamanda ticaret, bilim; araştırma, keşif, macera, avcılık, sanayi seferidir. Topladığı maddi

kaynakları ve bilgiyi ülkesine göndermekle beraber vatana dönüş planı yapmamış, hayatının son günlerini de Babil’de Arabistan seferi hazırlıklarıyla geçirmiştir. Geleceğe ait askerî, siyasî, coğrafi, kültürel pek çok planı olan B.İskender’in planları vefatından sonra iptal edilmiştir. Öldüğünde Çanakkale Boğazı, Ege, Akdeniz, Basra Körfezi, Hindistan’a kadar Hint Okyanusu kıyılarına, Afrika’da Etopya’ya kadar Nil nehrine, Mezopotamya’da Dicle ve Fırat nehrine, İndus nehri ve kollarına hakim olmuş, bu denizlerdeki limanları nehir yoluyla iç kısımlara bağlamış, Sardeis’ten Kral Yolunun kuzey ve güney kolunu Sus üzerinden Herat, Kandahar, Kabil ve Semerkant üzerinden kuzeye kara ticaret yoluna bağlamıştır Gerçekleştirdikleriyle planladıkları bütünleştiği zaman İskenderiye merkez olmak üzere Cebelitarık Boğazından itibaren bütün Akdeniz Havzası, Arabistan kıyıları, Basra Körfezi, Hint Okyanusuna kadar deniz ticareti ve Babil merkez olmak üzere Batı Avrupa’dan Hindistan’a kadar kara ticaretine birbiriyle bağlantılı olarak hâkim olacak bu topraklarda siyasî, idarî, ekonomik açıdan bütünlük sağlayacaktı.

Antik çağlarda kültür alışverişi en çok tüccarlar, gezginler ve savaşçı krallar tarafından yapılmıştır. Günümüzde yaşasaydı sadece bir “**gezgin**” olacak kişiliğe sahip olan B.İskender’in kaderi doğuştan çizilmiş, kral oğlu olarak çocukluğunda “**savaşçı**” olarak yetiştirilmiştir. Ülkesinden ayrılarak yeni ülkeler keşfetmek, spor yapmak, avlanmak, dalmak gibi maceraları yaşamak için bir kral oğlunun savaşmaktan başka çaresi yoktur. Tüccarlara ticaret, göçmenlere yerleşim alanları bulmak, işsizlere iş sağlamak gibi diğer nedenlerle kendisiyle birlikte askerleri ve sivil halkı da sürüklemiştir. Bu seferden kendisi için maddi beklentisi olmayan B.İskender’in çok kısa yaşamından kendisine kalan da yeni ülkeler görmesi ve savaşmadığı zaman ordusundan ayrılarak doğada kısa sürelerde yaptığı çok sevdiği avcılık vb. faaliyetler olmuştur. Sahip olmak için hayatını ortaya koyduğu “**büyük**” unvanı her yüzyıl artmaktadır.

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, A.** (1992) **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1992, Ankara,
- AKYOL, İ.H.** (1951) **Umumi Coğrafya**, İ.Ü yayını, İstanbul,
- ALKIM, B.** (1960) “Sam’al ile Asitawandawa Arasındaki Yol: Amanus Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına Dair Araştırmalar” **Bellekten**, cilt XXIV, sayı 95, Türk Tarih Kurumu s.349-401, Ankara.
- ARDEL, A.** (1973) **Klimatoloji**, İ.Ü Edebiyat Fak.yay.İstanbul
- ARRIANOS, F.** **İskender’in Seferi** (çev.Furkan Akderin, Alfa yay. 2005)
- BİLGİN, T.** (1987) **Genel Kartografya I**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi yay. İstanbul,
- BRADFORD, E.** (2004) **Akdeniz, Bir Denizin Portresi**, İş Bankası Kültür yay.İstanbul.
- BOSWORTH, A.B.** (1980) “Alexander and the Iranians” **The Journal of the Hellenic Studies**, Volume C, s.1-21, London.
- BOSWORTH, A.B.** (2005) **Büyük İskender’in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk** Dost Kitabevi, 391s. Ankara.
- CLAUSEWITZ, C.V.** (1999) **Savaş Üzerine** Özne yay.İstanbul, 708s.
- ÇELGİN, G.** (1990) **Eski Helen Edebiyatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul,

- DARKOT,B.** (1938) "Ege Haliçlerinin Menşei ve Tekâmülü" **Coğrafi Araştırmalar I**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi yay. İstanbul,s.29-52.
- DROYSEN J.G.** (1833) **Büyük İskender Tarihi** (çev.B.S.Baykal), Dharma yay. 648s. 2007
- ERGİN,G.** (2005) "Antik çağda Deniz Ticareti ve Savaşlar"**Denizcilik Semineri 2005 Globus** Dünya Basımevi,İstanbul.
- EROL,O.** (1997) "B.Menderes Deltasının Foto-Jeomorfolojik İncelemesi",**Ege Coğrafya Dergisi**, sayı:9,s.1-42,İzmir.
- FRANK,L.H.** (2004) **Büyük İskender ve Fil Madalyonlarının Sırrı**, Bileşim yay.
- GATEWAY, A. K** (1993) "Alexander's Invasion from the Aegean to the Mediterranean: The Strategic Value of Lycia down to the Fourth Century B.C (ed.J.Borchard- G. Dobeck) **Akten Des International Lykien Symposiums II**, s.71-77, Wien.
- GÜNALTAY, Ş.** (1951) **Yakın Şark IV,Perslerden Romahlara Kadar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- HAMMOND, N.G.L** (1980) "The Battle of the Granicus River" , **The Journal of the Hellenic Studies** , vol.C s.73-88, London
- HEREDOT Heredot Tarihi** (çev.M.Ökmen) İş Bankası Kültür yay. 2.baskı, İstanbul.
- HOLT,F.L.** (2004) **Büyük İskender ve Fil madalyonlarının Sırrı** ,Bileşim yay.İstanbul
- HOMEROS İlyada**, (çev.A.Erhat-A.Kadir,2004) Can yay.İstanbul
- HOMEROS Odyssea**, (çev.A.Erhat-A.Kadir,2004), Can yay. İstanbul.
- KOCATAŞ, A.** (1993) **Oseanoloji,Deniz Bilimlerine Giriş**. Ege Üniv.Fen Fak.yay. İzmir
- LAUFFER,S.** (2004) **Büyük İskender**, İlya İzmir Yayınevi, 456s.İzmir.
- MCNEILL , W.** (2004) **Dünya Tarihi** , İmge Kitabevi,İstanbul,
- MANSEL,A.M.** (1947) **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu yayını. Ankara.
- MIEGHEM,v.T.** (1998) "Logistics lessons From Alexander the Great" **Quality, Progress**, January
- MOSCATİ, S.** (2004) **Fenikeliler** , Dost Kitabevi, Ankara,
- MOSSE, C.** (2005) **Büyük İskender, Efsanenin Kaderi**, Altın Kitaplar,İstanbul
- OZANER, F. S.- A.ÇALIK**"New Thoughts on the Battlefield of Issus" **X.Arkeometri Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı**. Anıt ve Müzeler Genel Müdürlüğü yay. S.153-175, Ankara.
- OZANER, F. S.** (1994) "Dörtüyl-Payas(İssos) Ovasında(Antakya) Tarihi Çağlardan Günümüze Süregelen Jeomorfolojik Değişikliklerin Kinet Höyük Üzerindeki Etkileri" **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü yay. Ankara.
- ÖZSAİT, M.** (1980) **İlkçağ Tarihinde Pisidya**, İ.Ü Ed.Fak.yay.İstanbul.
- PLUTARKHOS. Paralel Yaşamlar: İskender ve Caesar (Bioi Paralleloii).** (çev.F.Akderin), 2007,Alfa yay.İstanbul.
- SEVİN, V.** (2001) **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu yay. 2001,Ankara,
- SHUKLA,R.,S.GUPTA ,J.K.GAMBHIR,K.M.PRAPHU,P.S.MURTY** (2004)"Antioxidant effect of aqueous extrait of the bark of *Ficus bengalensis* in hypercholesterolaemic rabbits" **Journal of Ethnopharmacology** ,92
- STARK, F** (1958)" Alexander's March from Miletos to Phrygia" **The Journal of Helen, Studies**, vol.LXXVIII, pp.102-120, London
- STARK, F.** (1977) **Alexander's Path from Karya to Cilicia**, John Murray Ltd. London
- STARR,C.G.** (2000) **Antik Çağda Deniz Gücü** Homer yay. İstanbul.
- STRABONCoğrafya(Kitap XII,XIII,XIV)**(çev.A.Pekman),Arkeoloji ve Sanat Yayınları 1991 İstanbul.
- TANİLLİ,Ş** (1994), **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası I İlkçağ**, Cem yayınevi, İstanbul,
- WIESEHÖFER,J.** (2003) **Antik Pers Tarihi**, Telos yay.İstanbul
- WILLIAMS, J.** (1843) **The Life and Actions of Alexander the Great**, Harper and Bros, 351p.